

**A LETÜNT KOLOZSVÁR EGYIK
KORABELI NAGYASSZONYA
Dr. SZÁSZ ISTVÁNNÉ
HORT IDA
színművésznő,
a kolozsvári Hitel holdudvarának
háziasszonya**

Hort Ida, Édesanyám, a felvidéki, árvaságra jutott dzsentri anya és kolozsvári, értelmiségi polgár apa gyermekeként, a ma már önállóan nem is létező Alsóábrányban született Észak-Magyarországon.

SZÜLEI: HORT VIKTOR ÉS NICKELSBURGI NICKEL ELEONÓRA

Sorsa azonban nemsokára Erdély – az apai szülőföld – felé kanyarodott és egész

életére annak szerelmese maradt, későbbi férjével Szász Istvánnal együtt, akit 110 éves évfordulóján a kolozsvári Szabadságban megjelent emlékező írásomban Kolozsvár szerelmes lovagjának neveztem. Mindkét esetben biztos vagyok benne, hogy nem tévedtem. Egész életükkel szolgáltak. Mikor mivel tudták, mikor milyen lehetőség adódott erre, Anyám még tartózkodási helyétől függetlenül is. Amint az élet adta, hol nagyfentossággal bíró, hol alig észrevehető, de mégis hasznos hozzájárulással.

Anyám mindent ismert, ami erdélyi, mindent csodált, ami Erdélyt jelentette, minden gondolatát ez a táj és Kolozsvár töltötte be haláláig, és próbálta egész sokoldalú tehetségét a Trianont követő megannyi nehézség ellenére Erdély és az erdélyi magyarság szolgálatába állítani.

A századfordulót jelentő 1900. január 11-én született és 94 évet élt, pontosabban a 94. betöltése előtt két nappal, 1994. január 9-én halt meg Budapesten.

HORT JÓZSEF
vasúti főmérnök
A Kolozsváron is áthaladó
vasútvonal kivitelezője

borberek Kovács Viktória
a család vezéregyénisége:
„NAGYANYUKA”

Apai részről a szülőföld szeretetét ápoló erdélyi szellemiséget örökölte, egyféle „privát-transzszilvanizmust”.

NAGYANYJA: MAJTHÉNYI IDA,
AKI ÉDESANYJÁNAK SZÜLÉSE
UTÁN VESZTI ÉLTÉT

**NAGYAPJA: NICLESBURGI
NICKEL AURÉL, AKI
FELESÉGE UTÁN HAL**

Másik oldalról az árvasága miatt küzdőképessé vált, ugyanakkor nagyon tehetséges, kifinomult szellemiségű, arisztokrata körökben nevelkedett édesanyja, Nickel Eleonóra – neve ellenére az általam ismert egyik legmagyarabb magyar – akinek születésekor életét vesztő anyja, Majthényi Ida, Madách Imre unokahúga volt. Ő nem csupán a költővel közös géneket hordozta, de példája is erőteljesen hatott.

Életének első két évtizede a gyógyszerész apa sorsát követő örökös vándorlás volt. Felső-magyarországi születése helye, Nagyvárad és Deliblát, talán ismét Nagyvárad, aztán Tarnaméra majd Verespatak. Trianon utána még több másik következett a történelem játéka és a becsületessége miatt gyakran rajtavesztő apa pályáján.

A több állomáshely iskolái mellett a nagyszülőknél Kolozsváron is járt iskolába, feltehetően az 1909-10-es években. A Mátyás király szülőházának közelében álló ódon földszintes ház ablakrácsait gyermekkoromban sokszor megmutatta. Hort Józsefné, borbereki Kovács Viktória itt nevelte nagy szigorral többrendbéli unokáit.

Római katolikusként nem véletlenül járt vasárnaponként a távoli Tisztviselő-telepről a ferences barátok templomába, s az Apámmal meghallgatott délelőtti Farkas utcai református istentisztelet után vitt engem is magával. Ez a nálunk természetes hétfégi program szintén Erdély szellemét hordozta, az ökumené – már akkor négy évszázados törvényi gyökerekig visszanyúló – hagyományát.

Ha gyermekkori emlékeit nézegetem, feltűnik egy gyöngybetűvel írott levele a Jézuskához. Miket kért egy akkori gyermek, vagy melyek voltak éppen a kis Hort Idi kívánságai:

TEMESVÁRON VOLT
ELSŐÁLDOZÓ

„Kedves Jézuska! Kérlek szépen hozzád nekem képes egyszeregyet, varrókészletet, mesekönyvet, ima-könyvet.”

O tempora...

A kitűnő eredményekről tanúskodó bizonyítványok sorra más iskolákból származnak: 1908 Temesvár, 1910 Kolozsvár, 1911 Temesváron, és az első áldozásról szóló igazolás 1911-ben szintén Temesváron kelt, aztán 1912 Versecz, 1914 pedig már Nagyvárad.

A FERENCES TEMPLOM KOLOZSVÁRON

1915.

1915-ben a budapesti nagynéni, Bónis Málva (Zsolnay Miklósné, alias Malvin néni) magával viszi marienbadi nyaralására. Ebben az évben már jótékonyági munkában vesz részt és a tüdőbeteg katonák javára gyűjt. Ezt köszönőlevél igazolja.

Az ezt követő években aztán kedvesnél kedvesebb és nem egyszer megható szerelmeslevelek bukkannak fel ifjú katonatisztektől, egyetemistáktól, reményteljes fiatalemberektől. Olvasásuk egyedül az idő által áthidalható mély szakadékba enged betekintenünk. Egy évszázad alatt mit nyertünk (?) de mit veszítettünk (!)

A VERESPATAKI PATIKA MA
AZ AURUL SZÉKHÁZA
ÉS MÚZEUM

Az egyébként ekkor már verespataki gyógyszerész apa házában nevelkedő kis úrilány nem sejtette, hogy az a ház valaha az Aurul cég székháza és bányamúzeum lesz, s ez menti meg a biztos pusztulástól. Sejtette viszont, hogy többet akar, mint a korabeli leánysors, a férjhezmenetel, mint legfőbb cél.

1917-18-ban a Nyugat folyóirathoz is kötődő Miklós Jutkánál megszerzi a fotóművészi mesterlevelet. Az igazoláson dicsérő szavak is vannak. Ezt a dokumentumot is féltve őrizem.

MIKLÓS JUTKA 1917

De mellette ott van a verespataki iparigazolvány, hiszen már saját kis műterme is van.

A felvidéki rokonság, a Majthényiak, Okolicsányiak és Bónisok még számontartották a szülés következtében tragikusan elhunyt Majthényi Ida unokájának – az ő nevét hordó Hort Idának – sorsát is.

okolicsnai OKOLICSÁNYI KLÁRA
(KLÁRI MAMA)
1863-BAN

Így került Anyám Budapestre, Bónis Mályvának, a Zsolnay Miklós feleségének Thököly úti házába, mely ma Románia nagykövetségéhez tartozik. Mályva, kit Malvin néni néven sokat hallottam emlegetni, igen szép és tehetséges, gyakorlati érzéssel is megáldott, kora női sablonjából kissé kilógó, modern hölgy lehetett.

Fiatalon megözvegyül-
vén sikeres színésznői pályára
lépett, ami akkoriban több
volt, mint rendhagyó.

A Zsolnay család nem
üdvözölte lelkesen az eladdig
nagyvilági életet élő,
ugyanakkor kiváló gyár-
igazgató és művészi látással is
megáldott Zsolnay Miklós,
valamint a társasági
sablonokat mellőző Bónis
Mályva frigyét. Ennek
azonban anyám fiatalkori
emlékeiben nyoma sem volt.

Ugyanakkor meleg családi légkörben élt. A gyermektelen házaspár elhalmozta szeretetével. Ünnepi alkalmakra egyedi Zsolnay darabokkal ajándékozták meg, amelyek alapját képezték egy későbbi nagy gyűjteményének. Ez sajnos a háború áldozata lett. A Magyar Nemzeti Bank pincéjében helyezték biztonságba s itt bombatalálat zúzta össze. De két nagyobb darab, amely nem fért az elszállítandó ládába, otthon maradt és túlélte a veszedelmeket. Így élte túl a háborús éveket néhány relikvia az Okolicsányi hagyatékból is. Mindezek ma a Hitel Múzeum-Galériában, itt Leányfalun tekinthetők meg.

**ZSOLNAY EMLÉK
A THÖKÖLY ÚTI HÁZ
KERTJÉBEN**

ZSOLNAY MIKLÓS

A szép és okos leányzó sorsát egyengetni kívánva, talán Malvin néni ötletéből (?) irathatták be Rákosi Szidi híres magán színiiskolájába.

Zavaros idők voltak ezek. 1918-19-et írtak, de senki sem sejtette, hogy a kibontakozás milyen tragikus és hihetetlen lesz.

A vidéki lány nagy ambícióval tanult és tehetsége szép reményekre jogosította fel.

A VIDÉKI LÁNY BUDAPESTEN

Szidi „néni” igen kedvelte, és mint utóbb erről meggyőződhattünk, iskolája sokoldalú és jó oktatásban részesítette növendékeit, hiszen későbbi rövid, de sikeres színi pályafutása során a legkülönbözőbb műfajokban volt képes fellépni.

Anyám záró vizsgájáról (szűrő vizsga) a fényképes újságkivágás másolata birtokomban van.

RÁKOSI SZIDI

A rostavizsgálaton sikerrel szerepelt növendékek
 Radiczki Viktória, Marianovics Imre, Ferenczi Magda, Takács Rózi, Hort Ida, Vaszary János,
 Tolnai Ilonka, László Imre

**RÁKOSI SZIDI ISKOLÁJÁNAK VÉGZŐSEI.
 A KORABELI ÚJSÁGKIVÁGÁSON
 A BAL ALSÓ KÉPEN (5) LÁTHATÓ HORT IDA**

A Bónis Mályva és Zsolnay Miklós házában pezsgő társasági élet zajlott. A fővárosi értelmiség jelesei egymásnak adták a kilincset. Zsolnay saját szalonkocsijával járt le Pécsre hétfőtől csütörtökig és hét végére érkezett haza. Anyám elmesélte, hogy Miklós bácsi a szalonkocsiban irodát vezetett, ott is dolgozott. Beszélgetéseik során azt is elmondta neki, hogy az eozin apjától örökölt receptjét soha nem osztja meg senkivel, s ettől lesz majd az eredeti eozin nagy érték.

Érdekes és számomra szerencsés végű történet, mely szerint az akkoriban – még a tragikus események előtt – ott sok tudós férfival együtt bejáratos Lukács György nagyon udvarolt Anyámnak, de ő más terveket dédelgetett, s így nem születhettem meg a húszas évek elején, ami azt jelentené, hogy már nem lehetnék életben, sőt a háborús évek áldozata is lehettem volna.

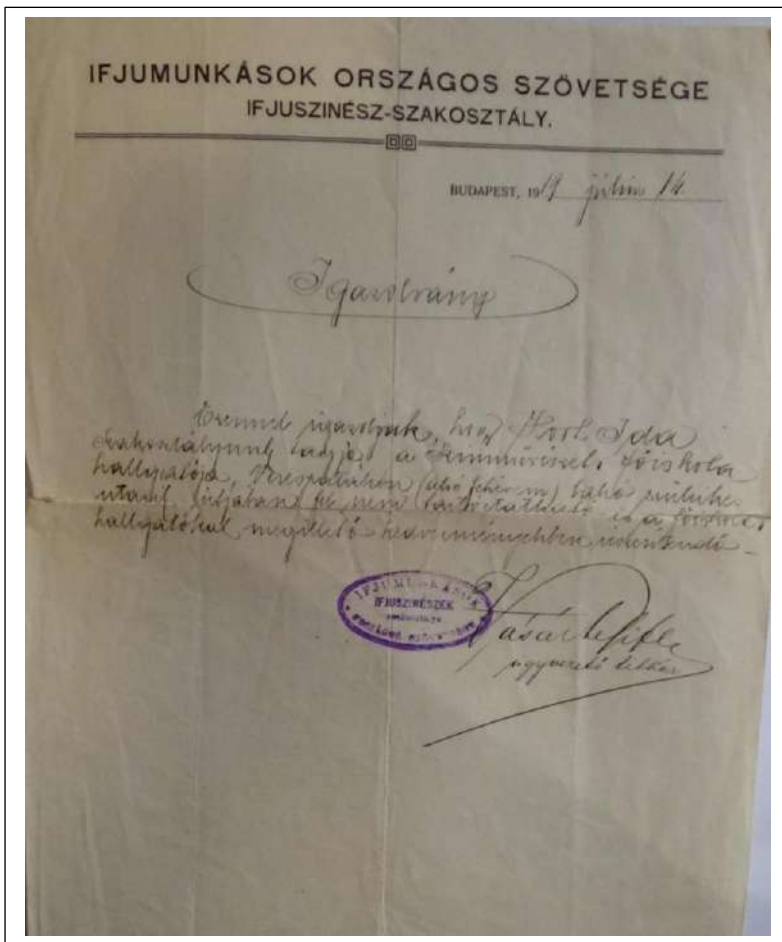

LUKÁCS GYÖRGY

A Tanácsköztársaság idején teherautóval hordozták őket a gyárakba szavalatokkal fellépni. Az ifjú-színész igazolvány is megmaradt, amelyet a Tanácsköztársaság idején váltott ki a szabad mozgás biztosítására.

A kor folyamatos változásait igazolja családi emlékeink néhány darabja, a román megszállás alatti szabad mozgáshoz szükséges román nyomtatvány, majd nemsokára egy német nyelven írott útlevélkérés, hogy diplomázása után az ideiglenes határokon és katonai körleteken keresztül – számos kalandot megélve – hazajusson Verespatakra, szüleihez, Erdélybe, még

nem sejtve, hogy Romániába. Reményei szerint végleg, de mint utóbb kiderült „csak” a következő 58 évre.

VERESPATAK

Színésznőként első állomáshelye a marosvásárhelyi színház volt. Itt szép sikerekkel és tapasztalatszerzéssel járó időszakot töltött el.

A családi levéltárat böngészve idézek a marosvásárhelyi emlékekből.

Már próbafellépései során szerződését sürgeti a helyi sajtó, és intrikát emleget. A megsárgult lapkivágás szerint a Színház és Társaság (Marosvásárhely színi újságja) matinéja után írja: *„Ki kell emelnünk Hort Idát, ezt a szép tehetséges fiatal színésznőt, akit jóformán tegnap láttunk először színpadon s épp énekszámával nagy sikert aratott, úgy hogy egy csapásra meghódította a vásárhelyi közönséget. Nem tudjuk megérteni, hogy ennek a fiatal bájos művésznőnek a szerződtetése miféle intrika miatt maradt el.”*

**MAROSVÁSÁRHELYI KÉPESLAP
AZ EGYKORI TRANSZILVÁNIA PALOTÁRÓL AZ
ELŐADÁSOK SZÍNHELYÉRŐL**

A szerződés azonban megkötötték és Marosvásárhelyen 1919. október 16-án kelt színházi fejléces kézzel írott igazoló irat tudósít arról, hogy Hort Ida gyakorló tag első fellépése október 23-án lesz.

A Színház és Társaság című lap ezen a héten megjelent száma ezeket írja: „...Másodszor pedig ideszerződött énekesnőnk, Hort Idi kisasszony, aki valósággal feltűnt a Cigánybáró előadásán egyik páholyban. Szünetek alatt mindenki csak ezt kérdezte: ki az a gyönyörű fekete ruhás nő ott a sarokpáholyban? Hát én azt is elárulom: az volt Hort Idi kisasszony, aki különben Rákosi Szidiné végzett, ragyogóan szép és tehetséges úri leány. A Derék Fridolinban lép fel először. Tapsolni fogunk neki...”

A bemutató után a marosvásárhelyi Ellenzék október 28-i számában írja: „A darab maga sokat nem ér (...) Az előadás maga nagyon jó volt. A vendég Hort Ida kedves szép jelenség, telve a fiatalság bájával. Hangja, játéka, mozdulatai kifejezők, temperamentumosok, minden kelléke meg van ahhoz, hogy a színipályán érvényesüljön, hódítson...”

Nem sokkal utána ez olvasható egy lap színházi rovatában: „Madarász Megy, Hort jön. A kedves Madarász Margit, ki sokoldalú tehetségével sokaknak szerzett gyönyörűséget – mint halljuk – megválnak a társulattól. Helyette jön azonban a kis Hort Ida, kit egy-két föllépéséből s a matinékon való szerepléséből ítélve, pompás akvizíciónak tartunk. Üdesége, bizsergő és bizsergető temperamentuma, keresetlensége szép jövőre nyújtanak kilátást.”

Kezembe van a szerződés eredeti példánya is. Évi 12000 korona és 3500 a – szokásos módon – Brassóban szervezett nyári szezonra.

1920
MAROSVÁSÁRHELY ELSŐ SIKEREK

A szerződtetés után tehát nagysikerű fellépések következtek szokatlanul nagy sűrűséggel. Az első erről fennmaradt újságkivágás szerint Südermann Becsület című drámájában történt bemutatkozásáról olvashatunk. Feltehetően ez már nem próbafellépés lehetett, s mint ilyen valóban az első: *„A közönség meleg tapsai mellett mutatkozott be Hort Idi, akinek decens megjelenése, kifejező játéka a rokonszenves fiatal művésznő jövője iránt a legszebb kilátásokat sejtette.”*

1920. január 20-án olvassuk a már említett színi hetilap „Mi újság a színháznál” rovatában:

„... Még csak arra kérem kedves Péter mondja meg a drága, szép Hort Idinek, hogy nagyon bájos és finom volt a Becsület-ben s hogy mindenki megszerette és mindenkinek nagyon tetszett. Csókoljuk...”

Strauss Dr. Böregerének (A Denevér) bemutatója után már így írnak:

„Hort Idus nagyon jól fogta fel a szerepet. Megállapíthatjuk róla, hogy az operett az ő igazi szerepköre és nem a dráma. Dacára annak, hogy drámában is megállja a helyét, mégis jobb és kedvesebb az operettben. Kellemes, behízelgő hangja és természetes mozdulatai nagy szimpátiát váltottak ki a közönség soraiból.”

A Dr. Böreger hercegné szerepe további elismerő kritikákat is hozott:

„Hort Idus sokoldalú művészetét, kedves behízelgő hangját és egész megnyerő egyéniségét csak elismerni tudjuk (...) a herceg szerepében úgy intelligens játékaival, mint finom modulációs hangjával egyenesen elragadta a közönséget.”

Ugyancsak erről máshol: *„Külön meg kell emlékeznünk Hort Idi kedves és tehetséges alakításáról, aki játékban, énekben igen jó Orlovsky volt...”*

1920. január 30-án a helyi színlap Portrék rovata Hort Idával foglalkozik és első hónapjaira tekint vissza:

„A »Színház és Társaság«, majd az »Ellenőr« matinján egy bájos, temperamentumos fiatal, karcsú lány jelent meg egy-egy dallal, tánccal a pódiumon. Nem hozott magával nevet, reklámot, nem voltak ismerősei és mégis...mikor az utolsó akkord után szőke fürtjei meglebbentek a közönség felé meghajló, mosolygó arc felett: ezer tenyér lelkes tapsa köszöntötte.”

Aztán szerződtették. Jött a »Becsület« s ő Anna nehéz szerepét vitte diadalra, egy fiatal lányét, aki naiv és mégis rafinált, szende és mégis rossz, aki színész nemcsak a közönségnek, hanem a színpadnak, a bátyjának is.

A SZUBRETT

Másnap újból premierje volt a »Bőregér« reprízén. És íme, a tegnapi előadás stílusos naivája ma Orlovsky herceget kreálja. A polgárlány ma egy blazírt fenség, csodásan szép prózája helyett ma egy szubrett üde, csengő hangján lop szívünkbe lágy melódiákat. A színpad központja lesz, plasztikus játéka, gracióz mozdulatai, kifejező mimikája az előadás súlypontjává teszi a második felvonást. Taps, siker, virág.

És mégis...Ha dicséred, szerényen vág közbe: »Oh, hisz csak kezdő vagyok, a tavaly végeztem magánúton a Szidi néninél, meg a Halmi Margitnál.« Ha gratulálsz a hangjáért, elhárítja: »Hisz most tanulok a Gömörynénél, majd, ha ő is azt mondja, hogy jó voltam, akkor elhiszem...« És így tovább.

Mindenki szereti, nincs ellensége, mindenki dicséri, gratulál és Hort Idi mikor egy-egy siker után

hazatér s megkérdi édesanyjától: »Mami, főzök egy kis teát?« akkor mi, akik nemcsak a színpadról ismerjük, szinte kétkedünk: vajon ez a kedves, házias úrilány, ennek a komoly verespataki gyógyszerész bácsinak a lánya, aki rajongva lesi édesanyja szavát s tizenegy éves hűgával főzőcskét játszik, ez volna Alma, vagy Orlovsky herceg?

Pedig el kell higgyem, ha másról nem, hát arról, hogy mikor az előadás végén megcsókoltam a kezét, aggóva kérdezte: »Vajon Gömöryné meg volt-e elégedve velem?« s csak akkor hitte el, mikor a végszóra érkező tanárnője össze-vissza csókolta elragadtatásában.

Ennyit Hort Idiről. És a szépsége? Ja, persze Önök még nem tudják, hogy a bókokra mit szokott mondani: »Ugyan kérem, nem tudna kissé szellemesebb lenni?«

AZ ENNIVALÓ SZOBALÁNY

HORT IDI ARCAIBÓL

Egy albumban az egykori hódolók által összegyűjtött kivágások sorrendjét követve és a kronológiát feltételezve, most a Kis szökevényben nyújtott alakításról olvashatunk elismerő sorokat: *„...minden szobacicusok rendkívül bájos gyöngye volt a rohamosan fejlődő Hort Ida...”* majd pedig ezt a sort: *„...Hort Idi ennivaló szobalánya énekekben és táncokban méltón sorakozott a fentiekhez.”*

További sikereket arat drámai szerepekben is. A Quasimodóban alakított Eszmeraldájáról két újságkivágás is tanúskodik. (A régi Marosvásárhelynek színház és több napilapja, színházi újságja stb. is volt!) Az egyik ezeket írja:

„Hort Ida – Esmeralda meggyőzött bennünket arról, hogy sokoldalú és tehetséges fiatal művésznő. A sok tapsot és csokrokat megérdemelte.” Egy másik pedig ezeket írja: *„Eszmeralda súlyos szerepében, amit Hort Idi nyújtott, egy kiforrott drámai színésznő kvalitása volt. Szívtipró megrázó drámai jeleneteiben úgy szenvedett, úgy*

gyötrődött előttünk, hogy látszott egész fizikuma itt vonaglik Din Frallo körmei között.”

A színházi élet elvárásai szerint a helyi közönség szórakoztatására gyakori vidám műsorok szerepelnek az újságokban. Hort Idi ezeknek állandó szereplője. Egy ilyen est kritikájában olvashattam a szegények matinéjában történt fellépéséről: *„A kedvderítésről bő sikerrel volt gondoskodás. Az ennivaló Hort Idus és a dús humorú Kassay kacagtató pár jelenete ...”*

De dokumentumok árulkodnak más sikerekről is. Lássuk ezeket sorjában.

A SZÍNÉSZNŐ SZEREPÉBEN

A Csitri bemutatója után ezt olvasni: „A színésznő szerepében Hort Idő páratlan intelligens kreációja, könnyű, otthonos mozdulatai, csengő, szép beszéde ismét tanúbizonyságot adott arról, hogy szerződtetése a színház egyik legszerencsésebb tette volt.”(Feltevésem szerint a Csitri címen Molnár Ferenc Üvegpipójét adták elő)

Sybill ismétlődő állomás lesz, itt a nagyhercegnőt alakítva: „*Hort Ida bájos és ellenállhatatlan finom jelenség volt a nagyhercegnő rövid, jelentős szerepében*”

Majd máshol: „*Hort Ida mint mindig, rendkívül bájos színpadi jelenség, ügyesen megjátszotta szerepét, hangját a zenekar ezúttal is elnyomni igyekezett, azonban csak részben sikerült. Ha Hort Ida hangja a szorgalmas tanulás révén erőben és terjedelemben nyerni fog, mint ahogy ez biztosra vehető, a zenekar meglepetéssel fogja konstatálni egyszer, hogy fortissimói mellett is érvényre jut, és nem lehet túlzenélni.*”

1920. április 1-én, talán valóban egy Sybill előadást követően jelenik meg a Színház és Társaságban egy a korabeli hangulatot és naiv szellemeskedést tükröző, de szándékában értékelendő írás a Savanyovits újságírói álneven futó, munkatársi, vidám rovatban:

A NAGYHERCEGNŐ

„*Emlékszik ugye, hogy a minap a »Szibill« előadásán így szólt Hort Idire mutatva:*

- *Kérem ez a kislány napról napra jobban elragadja a közönséget s ezzel szemben mi, a »Színház és Társaság« bizony elég ritkán emlékszünk meg róla. Tudja mit? Írjon nekem egy verset Idikéről a húsvéti számba.*

Ugye így volt kedves szerkesztő uram, sőt bizonyára még azt sem felejtette el, hogy én a verset megígértem, látnoki szemekkel előre jeleztem a hasáb hosszúságát, megmondtam, hogy szombat reggel nyomdába adom, stb. stb.

Aztán ma, péntek este ezelőtt vagy másfél órával leültem. Magam elé tettem egy kutyanyelvet, aztán elkezdtem rágni a tollamat.

A második cigaretta végén eszembe jutott egy téma. Egy gimnazista beleszeretett Idikébe, s padját a művésznő nevével véste tele. A tanár rárival, lehordja, aztán visszamegy a katedrára, szórakozottan hallgatja a felelőket s elmélázva firkál ironjával az asztalára. Csengetés. A fiuk felfedezik, hogy a tanári asztal Hort Ida nevével van telerajzolva.

Ez nem jó, állapítom meg a harmadik cigaretta után, túl banális.

Az ötödik cigaretta sodrása közben egy jó ötletem támadt. Le fogom leplezni Hort Idit. Elárulom, hogy végzett fotóművész, aki a szülői házban egy kész atelliet hagyott ott a színpadért. A point már kész is volt. Így ni:

Mért hagyta ott a műtermet?

Nem okoz ez nagy rejtelmet.

Hiszen egy ilyen szép termet

Direkt a színpadra termett.

Azonban öt perc múlva rájöttem, hogy bár versem stíluszépség, szín, impresszionizmus és intimizmus szempontjából mit sem nélkülöz, a rímek nem elég tökéletesek.

1 perc 32 másodperc múlva eszembe jutott egy kávéházi vicc. Elhatároztam, hogy versbe szedem s a poetica licencia idevágó paragrafusai alapján Hort Idivel mondatom el. További 46 másodperc múlva azonban rájöttem, hogy Hort Idi nem szokott kávéházba járni.

Mikor a tintát szerencsésen ledöntöttem a piros plüss terítőn, új témát találtam. Egy kroit fogok írni, melyben el lesz vala mondva, hogy a művész, hogy tudott kicsalni Szabó Páltól egy szerepet hat darab krémes bélessel való megvesztegetés útján.

De mikor a jobb felső szemfogam beletört rágásközben a tollszárba, eszembe jutott, hogy Hort Idi ellenkezőleg mindig azon töri a fejét, hogy hogyan tudna – kevesebbet játszani.

Abban a pillanatban, mikor a szék fészengés közben leszakadt alattam s fejemet a vaskályha éles szöglete betörte, elhatároztam, hogy leleplezek egy bizonyos urat, aki a színpad mögül gyáva módon azt az alkalmat választotta ki szerelme bevallására, mikor a művész a »Két Árvá«-ban a szalmazsákon ájultan feküdt s így nem inthette le. De mikor öt perc múlva a pap feladta rám az utolsó kenetet, rájöttem, hogy ez az úr én valék, tehát jobb lesz az esetet elhallgatni.

Ezek után beláthatja kedves Szerkesztő Úr, hogy mindent elkövettem ígéretem beváltására. És ha a fentiek nem szolgálnának eléggé mentségemül, megsúgom hát a valódi okot. Nem akarom Hort Idi előtt lejáratni magamat egy rossz verssel. Még akkor se, ha ötven koronát kapok érte.

Egyébként szíves üdvözlöt s egy csekélyebb előlegről szóló nyugtát küldve maradok őszinte híve:

Savanyovits Vendel a »Színház és Társaság« munkatársa.”

A heti színi újság április 16-án megjelent számában felsorolt előadásokat nézve (Marosvásárhelyen igény volt rá, és minden napra jutott előadás. a sz.), a hét folyamán Hort Idi különböző nyolc szerepet játszott el (A Ripp van Winkleben kettőt is), és ezek között még egy opera fellépése is volt, a Traviatában Violetta barátnőjét, Flóráét énekelte. Az ezt megelőző napokban írja a lapszám:

„Hort Idi betegsége miatt a múlt hét elején egy oly heveny gége-katarust kapott, hogy kedden már csak suttogni tudott, Sz. Kardos Angéla játszotta Germaine-t a Kornevilli harangokban s a beugrások szokásos átlagprodukcióin jóval felemelkedve őszinte sikert aratott. Hort Idi azonban már szombaton, csak hogy a színházat a további műsorváltozásoktól megmentse, lázasan és kissé rekedten is eljátszotta Szibillben a nagyhercegnő szerepét...”

A fellelhető adatok alapján ekkor már 1920 májusát írhatjuk.

TAVASZI HANGULAT

Strauss Tavasz című operettjének bemutatása után ezt találtam a gyűjteményben:

„Hort Idi és Seregh Marcsa valódi tavaszi hangulatot varázsoltak a színpadra. Mindkettő eleven és meleg volt.”

A Szép Heléna is szép sikert hozott. *„Orestest, a bohém görög ifjút Hort Idi játszotta, aki pajzán gracióz játékával, elragadóan fess tunikájával, általános feltűnést keltett...”* Máshol is olvasható vélemény: *„...Elsősorban dicséretet érdemelnek Hort Idi, Kassay, Sebestyén ...”*

Aztán számításom szerint úgy 1920 májusának első napjaiban ilyen

hír bukkan fel az újságkivágások halmazából:

„Hort Idi beteg. Színházunk bájos fiatal művésznőjéről szomorú hírt vettünk. Hort Idi, aki nem egészen kilencven napos szerződése alatt hetvenszer lépett fel végül is annyira kimerült, hogy tegnapelőtt Schmidt doktor az ágyba parancsolta. A művésznő azóta állandóan lázas, nagy fejfájások gyöttrik s köhög. Kezelőorvosai szerint is legalább két hét teljes pihenésre van szüksége, hogy a nap-nap után való drámai, vígjáték, operett és operai szerepekben, határt nem ismerő ambíciójában agyon gyötört idegzete s legyöngült fizikuma helyreállson.”

A várt javulás bekövetkezett, és a két hét letelte után már ismét hírt olvasunk fellépéséről:

„Hort Idi a társulat bájos kis művésznője, aki kéthetes gyengélkedése után szombaton lépett fel ismét a »Hercegisasszony« szerepében, nagy sikerrel, a kolozsvári magyar színháztól felszólítást kapott, néhány napos vendégszereplésre szerződöttség céljából. Kevés alkalmunk volt még ilyen szépen fejlődő karriernek tanúja lenni, mint aminőt Hort Idike ért el három hónapos szereplésével, mégis nagyon sajnálnánk, ha ettől a szívünkhöz nőtt kis lánytól búcsút kellene vennünk a jövő évadban.”

A Színház és Társaság II. évfolyam 23. május végi számnak egyik rovata is előrevetíti lehetőségét a kolozsvári szerződtetésnek. Hort Idi kolozsvári vendégszereplése címmel találtam írást:

„A társulat szeretve féltett Idikéje kéthetes gyengélkedése után ismét megjelent a színpadon s közönség lelkes tapsai között. A hetven előadás rekordjának játékában kimerült művésznő újból elragadóan friss, üde volt s a publikum örömmel konstatálhatta, hogy megérdemelt pihenője után csengő lírai szopránja, napsugaras lelkéből fakadó poétikus játéka és – no valljuk be – ő maga is: szebb volt, mint valaha.

Egyébként Hort Idi művészi hírneve még a mai nehéz forgalmi viszonyok idejében is messze túl áll a város határain, ugyanis mint értesültünk, a kolozsvári Nemzeti Színház levélben kérdést intézett hozzá, hogy hajlandó volna-e néhány napra vendégszerepelni szerződés céljából. A művésznő tekintettel arra, hogy túlterhelt fizikuma még mindig gondos ápolásra és kímélésre szorul, egyelőre még nem adhatott határozott választ.”

FELTEHETŐEN KASSAYVAL

Ugyancsak ebben a lapszámban van egy szokásos, és a kor divatja szerint fogalmazott vidám írás, melynek címe: Kik a legjobb pajtások? Ennek részletét emelem be az emlékezésbe: *„...Kassay kijelentette, hogy neki Hort Idi a legjobb barátja, mire siettem kijelenteni, hogy ez ellen Hantos Irma óvást emelne, különben is nem szégyenli magát, most volt a harmincéves jubileuma s mégis egy tisztességes fiatal úrileány felé akar gravitálni, hogy ilyesmit olvastam Krafft-Ebingnél etc. etc. A végén már verekedésre került volna a sor, de ebben a pillanatban odalépett a komoly Karsayné s a férj hirtelen fordítva a dolgon így folytatta:*

- Persze ezek után szó nélkül vissza adtam a fogkefét.

- Értem – hümmögtem – és a téglá cakkenezve?

- Fejjel lefelé egyébként – tette hozzá – ötször három.

- És mikor a felesége tovább ment megszorította a kezemet:

- *Huszonöt éves boldog házasságomat – mondotta elérzékenyülve a Mester – sohase zavarta meg semmi felhő. Köszönöm önnek, hogy segített elhalandzsászni ezt a kritikus pillanatot.*
- *- No, és Hort Idi?*
- *Kassay elnevette magát:*
- *Halandzsa volt az is. Miért ne vicceljek önnel, ha olyan balek!*
- *Ez is halandzsa?*
- *Nem, kedvesem ezt komolyan mondom.*
- *Sietve ajánlottam magam, s hogy némileg enyhítsem a leforrázottság kellemetlen érését, Kassay szisztémája szerint Harmath Zoltánt akartam meghalandzsászni.*
- *És képzeljék el, nem sikerült!*
- *Harmath Zoltán ugyanis nem akart megsértődni.*
- *Oh lovagkor! Oh letűnt romantika! Oh éjféli párviadalok!”*

(iván)

Farkas Imre Túl a Nagy Krivánon című operettje is teljesítmény. Ezt írják:

„Hort Idus tegnap d. e. 10 órától tanulta énekeit és táncait. A második felvonásban különösen igen szép színpadi jelenség volt.”

Bizony akkoriban pöröghetett a közönséget kiszolgálni akaró színházi munka. Ilyen oka lehetett annak is, hogy a Hoffmann meséiben énekeljen. Erről is írnak:

„Hort Ida kifejlődő hangjához nem illő nehéz szerepben, négy napi tanulás után kedves jelenség volt.”

Tiszay Dezső A könyvtárnok című darabjában nyújtott teljesítménye kapcsán írják:

„...a kis Hort Ida, aki oly üdén, mosolygó gyönyörűségre késztetően csillogott a színen, mint egy aranyos tavaszi napsugár. Ha múltja nincs is még, nagy jövője lesz!”

Aztán ismét a dráma. *„A két árva előadása meggyőzött bennünket arról, hogy a mai közönség erősen közelít a moziszerű, idegizgató, ponyvadrámák felé. Az irodalmilag semmi értékű, de felettebb hatásos dráma a körülményekhez képest jó előadásban került színre. A címszereplők: Csengeri Stefi és Hort Idi teljes dicséretet érdemelnek. (...) Hort Idi egy fiatal, üde leánylélek minden szépségét vitte szerepébe.”*

Lehár Ferenc Hercegisasszonyában is fellép:

„Hort Idi Photimije tele volt egy veszedelmes leányszív napsugaras tavasz érzéseivel, duettje Békesivel és az első finálé búcsújelenete csupa poézis.” Máshol: *„Hort Idi haladását minden színházlátogató gyönyörködve nézi. Ez a bájos fiatal művész nő kedvesen, üdén játszik, hangja, játéka szépen fejlődik, otthonosan mozog már nemcsak a színpadon, de szakmájában is. A közönség sok tapsal és szép virágcsokorral honorálta.”*

Molter Károly Harámbasák című színdarabjának bemutatója után egyebek mellett ezt írták:

„...Mária és Stern szerepei a legsikerültebbek. Előbbit Hort Idi játssza kedves bájjal, helyes felfogással, utóbbit Kassay Károly a tőle már megszokott művészettel.”

A Kutya van a kertben előadása után olvassuk:

„A két női főszereplő, Nánásy és Hort Ida, főleg a zavartalanul lefolyt első felvonásban egymást múlték felül.”

Kedvenc szerepei közt lehetett a Corneville-i harangok is, melyet gyermekkoromban gyakran emlegetett, sőt dúdolta részleteit. Ma is fülembe csengenek a melódiák.

Erről a korabeli sajtó így nyilatkozik:

„...Békessy meglepő gyönyörűséget szerzett, mint márki. Édes melegséggel, finom árnyalással s csengő szárnyalással énekelt. Jobbat keresni se kell. Hort Idánál bájosabb, zengőbb, rózsás lehelletszerűbb Germaine se!”

A SIKERES SZÍNÉSZNŐ

A vásárhelyi emlékei között van a színház megszokott nyári brassói stagionéja 1920-as nyomainak felidézése is. Operettekkel léptek fel és a Brassói Lapok így ír fellépéseiről.

A kis szökevény:

„Hort Idi ennivaló szobalánya énekben és táncokban méltóan sorakozott a fentiekhez.”

A Corneville-i harangok: *„...Hort Ida elbájolóan kedves Germaine volt.”*

Vagy a Mágnes Miska

„Hort Ida ma bájosabb volt, mint a brassói esték bármelyikén idáig. Osztatlan, őszinte sikerben volt része.”

A régi újságlapokon feltalálható emlékezetes marosvásárhelyi szerepeiből ezeket fedeztem fel:

- Hermann Südermann: **Becsület**
- Kacsóh Pongrác-Petőfi nyomán Bakonyi Károly, Heltai Jenő verseit felhasználva: **János vitéz**
- Victor Hugo: **Quasimodo**
- Johann Straus-Richard Genée és Carl Haffner: **Dr. Bőregér**
- Georges Feydeau: **Kutya van a kertben**
- Johann Strauss: **Tavaszi**
- Jakobi Viktor-Bródi Miksa és Martos Ferenc: **Sybill**
- Molnár Ferenc: **Üvegipő (A Csitri címen)**
- Monch L.- Cyrill I.: **A kis szökevény**
- Eugene Corman-Adolphe d'Emmery: **A két árva**
- Molter Károly: **Harámbasák**
- Tiszay Dezső: **A könyvtárnok**
- Robert Planquette: **Corneville-i harangok**
- Jacques Offenbach-Henri Meilhac és Ludovic Halévy: **Szép Heléna**
- Lehár Ferenc-Alfred Maria Willner és Robert Bodanzky: **Hercegisasszony**
- Farkas Imre: **Túl a nagy Krivánon**
- Alexander Engel és Julius Horst: **Kék egér**
- Giuseppe Verdi-Alexandre Dumas nyomán Francesco Maria Piave: **Traviata**
- Robert Planquette-Henry Brougham és Farnie: **Ripp van Winkle**
- Leo Tolsztoj nyomán Edmond Guiraud: **Karenin Anna**

Közben a kedves polgárváros szellemi életének is középpontjába kerül. Megismerkedik Molter Károllyal, s mint láttuk előadott darabjának, a Harámbasáknak szereplője is.

Történetünkhöz tartozik a nagyműveltségű orvos, irodalmár, valamint zenei és színházi szakember, Metz István ismeretsége.

Metz István a nevezetes vásárhelyi zeneiskola igazgatójának, Metz Albertnek fia, a széles látókörű értelmiségi, gyengéd vonzalmakkal környékezi Hort Idit, amiből később életre szóló családi barátság lesz. Pista

MOLTER KÁROLY

bácsinak – jóval későbbi marosvásárhelyi orvostan-hallgató éveim egyetemi orvosának – szépséges szerelmes leveleit is megörököltem Anyám leveles ládájával. De olyan színházi programot is találtam, ahol a zongorakísérő maga Metz István. Lánya, későbbi kitűnő irodalom és színházi kritikus Metz Katica is haláláig ápolta „leszármazotti” barátságunkat.

A fiatal tehetség híre – amint azt az előzőekben említett meghívása igazolja – hamar elér Kolozsvárra, és a szerveződő Magyar Színház, Janovics Jenő nevezetes társulata, tesz neki ajánlatot. Így a székely fővárost Erdély fővárosának és az akkor formálódó Janovics-féle Kolozsvári Magyar Színháznak (Egyes források ekkor is a Nemzeti jelzõt használják) hívására elhagyja.

**JANOVICS JENŐ SZÍNIGAZGATÓ-RENDEZŐ-
SZÍNÉSZ**

Janovics Jenő már akkor nagy tekintélynek örvend, meghívása szakmai megtiszteltetés, de Kolozsvár Hort Idi gyermekkoráig vissza-vezethető vonzása is benne van a döntésében.

Erről a vásárhelyi lapkivágás így tudósít:

„A színtársulat primadonnái közül, mint értesültünk Hort Idi és Bordás Rózsi a jövő szezonra nem újították meg szerződésüket, miután Hort Idit dr. Janovics Jenő Kolozsvárra szerződtette igen előnyös feltételek mellett, Bordás Rózsi pedig a nagyváradi színháznak kötötte le magát. Ugyanakkor, mikor a két kiváló primadonna pótolhatatlan veszteségét szomorúan kell tudomásul vennünk, önkéntelenül is felvetődik a kérdés, hogy mit fog tenni Szabó igazgató a jövő szezonban, ha a Sereg Marcsa távozásáról szóló hírek is igaznak bizonyulnak.”

Az anyámmal kapcsolatos gyűjteményben a levelek, lapok, elismerések és vallomások sokasága következik. Színházi levelezés fellépésekről, betegszabadságokról keverednek virágcsokrok mellé tűzött mondatokkal. És ott van az immáron román személyazonossági igazolvány is.

Marosvásárhely szomorúan, de nagylelkűen búcsúztatja üdvöskéjét.

Ugyanakkor a felbukkanó tehetségek elvesztegetése miatt a színházat támadó intrikus, vagy ki tudja megérdemelt kritikák is elhangzanak.

Egy színházi rovatból:

„Hantos Irma és Hort Idi nélkülözhetetlenek a színháznál. Azok a művészek kik tudnak és játszanak. Mindketten meghódították a közönséget közvetlen meleg művészetükkel. Hantos Irma született naíva, milyen vidéken nincs több. Hort Idi a legbájosabb és legképzettebb szubrettek közül való, aki itt bontakozott ki nálunk, mint virágbimbó...”

A távozó színészek című írásból is idézek:

„...őszinte sajnálkozással vesszük tudomásul, hogy a színház három illusztris tagja: Kerner karnagy és bájos felesége, a kis Hantos Irma, továbbá Hort Idi, a komoly közönség dédelgetett kedvence megválnak a színháztól.”

**A NYÁRI SZÍNKÖR, AZ IDE SZÁMÚZÓTT
KOLOZSVÁRI MAGYAR SZÍNHÁZ
AZ ÚJ HATALOM ÁLTAL KIJELELT OTTHONA 1921-BEN**

Közben azonban a fiatal művésznő beteg lehetett, s Kolozsváron rémhírek terjengnek. Hort Idi azonban váratlanul megjelenik és az újonnan szerveződött színtársulatban kezdetét veszi életének egy rövid, de eseményekben és sikerekben gazdag korszaka.

Az alábbi közlemény a Színházi Újság 1921. januári IV. számában jelenik meg, s ebből azt is megtudhatjuk, hogy először másodszebrettnek szerződtek.

A kolozsvári magyar színház tagjai

1. Horti Idy. 2. Sugar Frigyes. 3. Táray Böske. 4. Blitz Gizella. 5. Nagy A. 6. Szentgyörgyi István. 7. dr. Bródy Miklós. 8. Hegyi Lili. 9. Bérczi Mihály. 10. Bietán Miklós. 11. Baróti Erzsé. 12. Oláh Ferenc. 13. Táray Ferenc. 14. Stefanidesz József. 15. Forgócs Sándor. 16. Izsáki Margit. 17. Péter Dezsőné. 18. Aldor Juliska. 19. Laczkó Aranka. 20. Szianek Anna. 21. Botegh László.

Utóbb a színlapok tanúsága szerint hamarosan kinövi a másodszebretti szerepkört.

De lássuk előbb a rövid hírt (1921. január 22.) :

„Hort Idi megérkezett. Az idei szezon elején a színház újonnan szerződött tagjai között ott szerepelt Hort Idi másodszebrett neve. A fiatal színésznőt, aki Marosvásárhelyen működött előzőleg, élénk érdeklődéssel vártuk. Ideérkezését azonban egy váratlanul közbejött súlyos betegség megakadályozta. Ezek után azt hittük, hogy ebben az idényben nem is láthatjuk. Most értesültünk azonban, hogy Hort Idi a napokban meglepetésszerűleg megérkezett és közelebbről be is mutatkozik Kolozsvár közönségének. Debütje valószínűleg a „Szibill”-ben lesz.”

De az Ellenzék c. napilap január 29-én megjelent tömör sorai szerint a bemutatkozás nem a Sybillben történt. A tudósítás rövid, mondhatni lakonikus:

„Hort Idi bemutatkozása. Mágna Miska Rolla grófnőjének szerepében tegnap este új táncos szubrett mutatkozott be, Hort Idi. Megnyerő színpadi jelenség, játéka diszkrét és kifejező. Énekhangja nem töltötte be ugyan a színházat, de fejlődésképesnek látszik. Sikkesen és természetesen mozgott a színpadon s táncolni tud. Képességeiről persze csak később mondhatunk végleges ítéletet. A közönség rokonszenvesen fogadta. Az előadás jó volt.”

És a civitas primaria Transylvaniae még magasabbra emeli a siker ívét.

Janovics Jenő társulata egy közel másfél százados kolozsvári színjátszás hagyományaira és a kor új követelményeire támaszkodva működik.

Kántor Lajos Magyar színjátszás Erdélyben című könyvében írja:

„Janovics rendezői és szíinigazgatói tevékenységének egészét jellemzi a realizmus: irodalomközpontú, ám Reinhardt példáját is hasznosító színházában mindvégig a művészi értéket hirdeti. Szabadtéri előadásait sem az olcsóbb közönségigénynek tett engedmény jellemzi. Nem adja fel ezt az igényességet a nehéz anyagi körülmények között sem, a hatalomváltás után, amikor a kolozsvári magyar társulat ismét költözik, ezúttal a sétatéri épületbe.”

Ennek az elvárásnak kell tehát megfelelnie, és az ennek nyomán ott felnőtt közönség elvárásainak. Ugyanakkor fontos a sokoldalúság, mert bár szerződése szerint szubrett, de ha a színház érdeke úgy kívánja, örömmel vállal drámai szerepet, sőt opera fellépést is.

Itteni szerepeit igen nehéz felsorolni, hiszen a két év alatt mintegy ötven-hatvan darabban lépett fel. Ezekből 49-et gyűjtöttem ki a korabeli színházi plakátokról, s ezeknek legalább fele fontos, igen gyakran főszerep. A felsorolást csak valószínű kronológiájában mellékelem:

- Jean Gilbert-Karl Kranz és Georg Okonkorovszky: Lengyel menyecske
- Martos Ferenc-Kulinyi Ernő: Cigánygrófnő
- Szirmai Albert-Bakonyi Károly: Mágna Miska
- Farkas Imre: Cseregyerekek

- **Kálmán Imre: Csárdáskirálynő**
- **Szigligeti Ede: Liliomfi**
- **Szigligeti Ede: A cigány**
- **Géczi István: A gyimesi vadvirág**
- **Jules Barbier, Michel Carré: Mignon**
- **Herczeg Ferenc-Zilahy Gyula: Déryné ifiasszony, díszelőadás az első magyar kőszínház centenáriumán**
- **Huszka Jenő-Martos Ferenc: Bob herceg**
- **Lipót Jakobson-Robert Bodanzky: Ju-Shi (Yu Shi)**
- **Louis Verneuil: Mi ketten**
- **Huszka Jenő-Martos Ferenc: Gül baba**
- **Pásztor Árpád-Góth Sándor: Vengerkák**
- **Balázs Miklós-Harsányi Zsolt: Dicsőfalvi**
- **Jókai Mór-Hevesi Sándor: Kőszívű ember fiai**
- **Zerkovitz Béla-Faragó Jenő: Százszorszép**
- **Csiky Gergely: Nagymama**
- **Vadas László-Gera Ákos: Vadgalamb**
- **Jacques Offenbach-Jules Barbier: Hoffmann meséi**
- **Lehár Ferenc-Alfred Maria Willner és Robert Bodanzky: Cigányszerelem**
- **Paul Armont-Marcel Gerbidon: A gyémántköszörűs**
- **Stephanidesz Károly-Komor Gyula: Az a huncut kéményseprő**
- **Leo Delibes: Lakmé**
- **Komjáthy Károly-Harmath Imre: Pillangó főhadnagy**
- **Gózon Gyula vendégszereplésével: A szellem**
- **Erkel Elek-Pollinus Aurél: Náni**
- **Szirmai Albert-Bakonyi Károly: Gróf Rinaldó**
- **Florimond Hervé-Jean Lutz Meilhartz-Albert Millaud: Nebántsvirág**
- **Walter Kollo: A beoltott Adolár**
- **Gaál József: A peleskei nótárius**
- **Marton Géza-Balassa Emil-Urai Dezső: Szilveszter**
- **Erkel Elek-Csepreghy Ferenc: Sárgacsikó**
- **Vécsy Leó: Hamupipőke**
- **Farkas Imre: A kis kadet**
- **Piere Wolf: Naplemente**
- **Jakobi Viktor-Bródy Miksa és Martos Ferenc: Sybill**
- **Szigligeti Ede-Szerdahelyi József: A csikós**
- **Dr. Bényi Aladár-Martos Ferenc: A kis gróf**
- **Joseph Strauss-Duvall és James nyomán Karl Lindau és Julius Wilhelm: A tavasz**
- **Georg Jarno-Georg Okonkowszki: Erdészleány**
- **Liptai Imre: Harmadszor**
- **Ascher Leo-Brauer Gyula és Grünwald Alfréd: A felséges asszony keringője**

- Alferd Hennequin és Georges Duval: Zsába
- Liptai Imre: Katica
- Almássy Tihamér-Serly Lajos: Tót leány, Szentgyörgyi István jutalomjátéka
- Liptai Imre: Község dógába
- Paules Conté-Philippo Gilló: Szenes legény, szenes lány

**AZ OMINÓZUS MACKÓVAL
1921-ben**

1921. január végén, a marosvásárhelyi színlap munkatársa látogatást tesz a kolozsvári magyar színház művészeinél. A Színház és Társaság negyedik számában hírt olvashatunk Hort Idiról, Akit álarcban támadott meg a spanyol címmel:

„Hort Idi meleg piros sálba burkolja szőkefürtös, mosolygó fejcskáját és bizony kicsit rekedten beszéli el, hogy csúnyán meghűlt az álarcos bálon.

- *Hajnalban jöttünk haza, már lázas voltam...*
 - *Nem csoda, a bálon annyi szép fiút hozott lázba, bizonyára elkapta tőlük.*
 - *Másféle láz, attól nem félek, de ez a rossz spanyol nagyon elbánt velem. Már majd egy hete ki sem mozdulok a szobából. Igaz, hogy csak egy napig feküdtem és azt mondta a doktor, hogy magától fog meggyógyulni a baj.*
 - *Hiszen azért jöttem föl...*
 - *Nem magától, hanem önmagától, nem érte? Sőt, már alig vagyok beteg, kocsikázni is voltam, persze jól beburkolózva.*
- Egy nagy bársonyfofel mélyéből ijedten bámul a nagy plüssmackó, komoly szemével, mintha aggódva nézné gyöngélkedő kis úrnőjét.*
- *Szerencsére annyi cukorral és más nyalánksággal vagyok fölszerelve, hogy még hosszabb betegséget is kibírnék ily módon. Ez nagyon jó, ez a kerek: konyakos meggy, az a doboz még föl sincs bontva. Igazán rám fér ez a sok cukor, ez valahogy egy kicsit elfeledteti velem az életem sok keserűségét.*

- *Ó, ó talán eltörött a babája?*
- *Nem, nagyobb baj van, ha nem vagyok beteg, akkor is itthon kell ülnöm. Úgy látszik, azt hiszik már az emberek, hogy meghaltam. De ha nem iszik azonnal ebből a pálinkából örökre megharagszom.*
- *Mit volt mit tennem? Inkább ittam.”*

1921 februárjából a következő lapkivágást idézhetem:

„Hort Idiről a magyar színház új művésznőjéről kell elmondanunk azt a jóleső örömhírt, amelyet nyomdabetű, újságíró tolla régi idők óta nem regisztrálhatott. A »Cseregyerekek« magyar lánya nemcsak, hogy estéről-estére hangos sikert arat, de Hort Idi

révén egy kicsit visszaképzeltük magunkat a régi jó romantikus időkbe, forró színházi esték hangulatába, Hort Idi révén, akit nótás, pompás diákok valósággal ünnepeltek, tüntettek mellette és azután képzeljék – hazahúzták a kocsiját. Ó be áldott, drága, magyaros lélek van ezekben a diákokban, akiknél még Jókai diákjai sem különbek és magyarabbak, s akik diadalt jelentenek a kedves színésznőnek.”

A Lengyel menyecskében látott fellépéséről egy rövidebb betegséget követően olvassuk a következő sorokat:

„A többi szereplők közül kivált Hort Idi, akit a közönség nagyon melegen fogadott; felgyógyulása utáni első fellépén forró sikere volt.” A Lengyel menyecskében nyújtott alakítása más hírekben is felbukkan: *„Hort Idi bájos közvetlenséggel és szépen énekelt.”*

HORT IDI A „KIS KADETBEN”
(Balról a harmadik)

Egy másik megbetegedés után ezek a sorok jelentek meg a Színház és Társaságban:

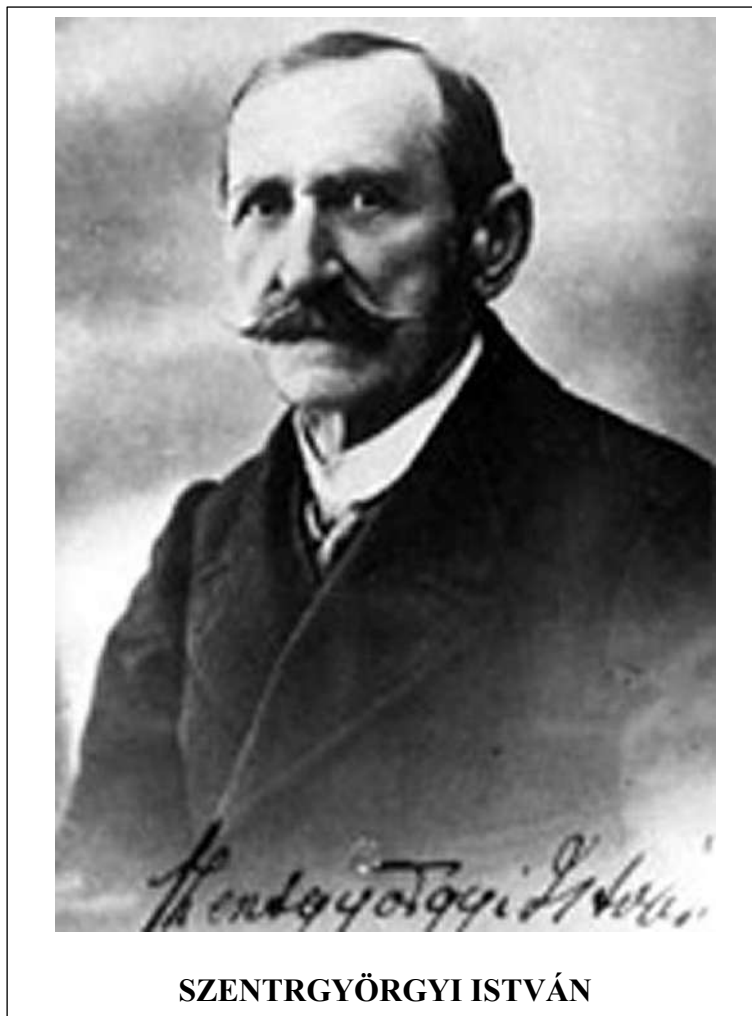
„Hort Idi első fellépte betegsége után. A kolozsvári magyar színház kedvelt fiatal primadonnája, aki huzamosabb ideig beteg volt, hétfőn este lépett fel először betegsége után a »Kis kadétban«. Bár a darab előadásán megérzett, hogy a Kolbay Ildikó betegsége miatt elmaradt »Kék mazur« helyett került előadásra, a közönség mindvégig lelkesen tapsolta a szereplőket és melegen ünnepelte a betegségéből felgyógyult kedves és tehetséges fiatal primadonnát, Hort Idit is.”

A Keleti Újság február 22-én írja Szentgyörgyi István jubilálása kapcsán:

„Azután jött a díszelőadás. Szigligeti »Liliomfi«-ját adták s a meghatott szívek felolvadtak a régi vígjáték derűjében. Szentgyörgyi Istvánt minden színpadra lépésekor dörgő taps fogadta. Miklóssy Margit pompás figurája, Nagy Gyula zamatos, erős alakítása, Nagy Ilonka, Sümegi, Mihályffy és Pattantus ambiciózus játéka méltán osztozott a

sikerben. Külön az újonc Hort alakítását, aki közvetlen és vígjátéki bizonyult.”

Anyám hogy nagyon az előadásra, Szentgyörgyi kérte, hogy a előadásán ő is

*ki kell emelni
Idi elsőrangú
bájos,
fejlődésképes
naivának*

elmesélte,
büszke erre
mert
István külön
jubileumi
szerepeljen.

De visszalátogat a már sikeres kolozsvári színészről Vásárhelyre is ahol már, mint a Kolozsvári Magyar Színház vezető művésznője lép fel a „nagy öregekkel” a Berky, Gózon, Hort, Leówey, Bálint, Török csapatban, egy közös esten.

Külön érdemes kiemelni, hogy mint láthattuk, rövid pályája során, ha kellett az operatársulatot is kisegítette. Írott emlékek szerint Marosvásárhelyen Mascagni Parasztszünetében Lolát énekelte és Offenbach Hoffman meséiben és a Traviatában is fellépett, illetve Kolozsváron a Lakméban és a Mignonban is énekelt.

Kolozsvári szállásadója a helybéli tekintélyes Balázs család özvegyasszony feje, Juliska néni felügyeli sorsát és Verespataknak, a szülői háznak minden erejét be kell vetnie, hogy az akkoriban szokásos módon, a jelmezeket is biztosítsa büszkeségüknek, aki rövidesen a város bálványozott színésznője lesz. Hort Idy, ahogy művésznéven ekkor ismertté vált, nem gazdag barátok pártfogoltja, hanem csak a szülői segítségre számíthat.

Sokat beszélgettünk ezekről az időkről és érdekes módon soha nem hallottam tőle rosszat egyetlen kollegáról, vagy ami még érdekesebb, kollégánőről. Azokat sem ítélte el, akiket gazdag patrónusok segítettek a színpadra, vagy a színpadon. Évtizedek után is érezhető volt, hogy szerette őket.

A kritikákból érezhető, hogy sokoldalú tehetség, de legfőbb szerepköre a szubrett.

A diákság a kor szokása szerint rajongással veszi körül. A karzat hangos a tapsoktól és nem egyszer kerülnek pihenőbe a fiákerok lovai is.

Erről szól egy 14 éves kisdíák hibák által hitelesített levele a Színház és Társaság oldalain: Én is húztam Hort Idit címmel:

„Igen tisztelt Szerkesztő Ur! Én is húztam a Hort Idi kocsiját. Ezt azért írom meg, mert olvastuk, hogy az Ellenzék nagyon haragszik érte és azt mongya, hogy ez ízléstelenség. Mi diákok nem vagyunk még annyira kiművelve, hogy tudjuk, hogy mit kelljen csinálni, hogy az Ellenzék ne haragudjon reánk. Persze hát a mi „Bakter”-ünk nem jelent meg tízezer példányban és az előfizetési áraink sem olyan drágák. De hát azért tartozunk azzal a közönségnek, hogy megmondjuk, hogy miért is fogtuk ki mi azokat a lovakat? . . .

1- ször. Mert a Hort Idi elmondta a színpadon a Bakter-ügyét és ezzel hitvallást tett amellet, hogy szereti a diákokat.

2- szor. Mert a diákok is nagyon szeretik a Hort Idit, aki egy kedves, aki egy hercig.

3- madszor. Mert a diákok ezelőtt is kifogták a lovakat, ha szerettek valakit.

4- edszer. Mert a tanárok azért nagyon haragudznak és mi annak nagyon örülünk.

És ötödször, mert az Ellenzék ezért mindig megtámad bennünket és mi ezen olyan jól mulatunk latin óra alatt. Itt írom meg a Szerkesztő urnák, hogy a nyolcadikosok gyászba vannak, mert a »Baktert« örökre betiltották. Most ezután nincsen a diákoknak egy lapjuk, ahol viccelhetnek és így mi ezután mindig a színházba fogunk viccelni. Ilyen vicc volt a Hort Idi kocsijának a húzása is és fogunk mi még egy pár ilyen viccet csinálni, mert mi kolozsvári diákság kunsz'os fiuk vagyunk. És én privátim nagyon szeretném, ha eszt a levelet le teccene közölni, maradok kiváló tisztelője: Kardos István, gymn. IV. oszt.”

RAJONGTAK ÉRTE

S ha már e levélben is felbukkan a „Bakter ügy”, folytassuk történetekkel, ugyanis ezekből az évekből két esetet feltétlenül meg kell említenem. Az egyik drámai, a másik vidám.

Akkoriban Gyalui Farkas a város egyik legtekintélyesebb értelmiségije, az egyetemi könyvtár románok által is elfogadott igazgatója. Fia Gyalui Jenő orvostanhallgató, aki közben forgatókönyveket is ír Janovics néma film kísérleteihez.

**GYALUI FARKAS
A GYÁSZOLÓ APA**

E szomorú történettel kapcsolatban az apa, Gyalui Farkas megjelent emlékiratát olvasván, ezeket írtam:

„Számunkra ennek a kéziratnak legnagyobb érdekessége a 207 és a 212-218. oldalakon Anyámról (Hort Idi), illetve fiáról (Gyalui Jenő) írott sorokban rejlik. Mint azt a családi történetből ismerjük, 1921-ben, fiatal színésznőként, Gyalui Jenő orvostanhallgató és filmforgatókönyv író – két hét ismeretség után – megkérte a kezét s a szelíden, tapintatosan halogató válasz után az apja által is gyenge idegzetűnek nevezett fiatalember (akár édesanyja), öngyilkosságot követett el. Morfiumot fecskendezett be magának.

A fájdalmasan gyászoló apa a 207. oldalon még félreérthető finom malíciával tesz említést Anyámról, de kijelentve, hogy ő nem bűnös, aztán a 212-18. oldalon részletesebben

kifejtett történetben már pontosan és tárgyilagosan érvelve írja le a szomorú esetet.”

Kolozsvári éveink alatt minden halottak napi temetőlátogatásunk alkalmával virágot és gyertyát vittünk Anyámmal és Apámmal, a temetőkápolnától balra az első sorban fekvő Gyalui sírra. Legutóbbi kolozsvári utam alkalmával a sírt már nem találtam. Kolozsvári emlékeim Házsongárdja és halottak napjának felejthetetlenül egyedi hangulata, a Gyalui család emlékezetével egyetemben, a temetőket is homogenizálni próbáló balkano-bizantín igyekezet áldozata lett. Pedig a város románok által is tisztelt híres könyvtárigazgatója megérdemelt volna egy koporsónyi helyet.

A másik történet már vidámabb véget ért. Erről szóló egyik írásom részletét is beemelem ide, ami kissé aránytalan hosszúságúnak tűnhet, de a családban sokat emlegetett és késői kihatásokkal is járó eset volt. Tanulságai is vannak.

Írásom címe: Egy régi történet és appendixei. A kolozsvári Szabadság 2005. május 4-én megjelent számában közölte.

„1919-et írtak. A teherautó platóján hidegen fújt a tavaszi szél. Rákosi Szidi végzős színiiskolásait a Tanácsköztársaság Kulturális Népbiztosának parancsára üzemi szolgálatra vitték. Műsort kellett szolgáltatniuk az ipari munkásságnak. Gyárudvarok, üzemesarnokok voltak a fellépések színhelyei. A teherautón ott szorongott egy majdnem húsz esztendő fiatal művészpálya is: Hort Ida.

Szülei közben Verspatakon éltek. Az akkor még virágzó kis bányásztelepülés gyógyszerésze: Hort Viktor, az egykori kolozsvári diák és Apáthy-tanítvány volt. A végzős ifjú művésznő hónapok óta nem tudott semmit szüleiről. Budapesten az események ellenére jó dolga volt, anyai nagynénjénél, Zsolnay Miklósnénál, Malvin néninél lakott, mint a ház kedvence. (...)

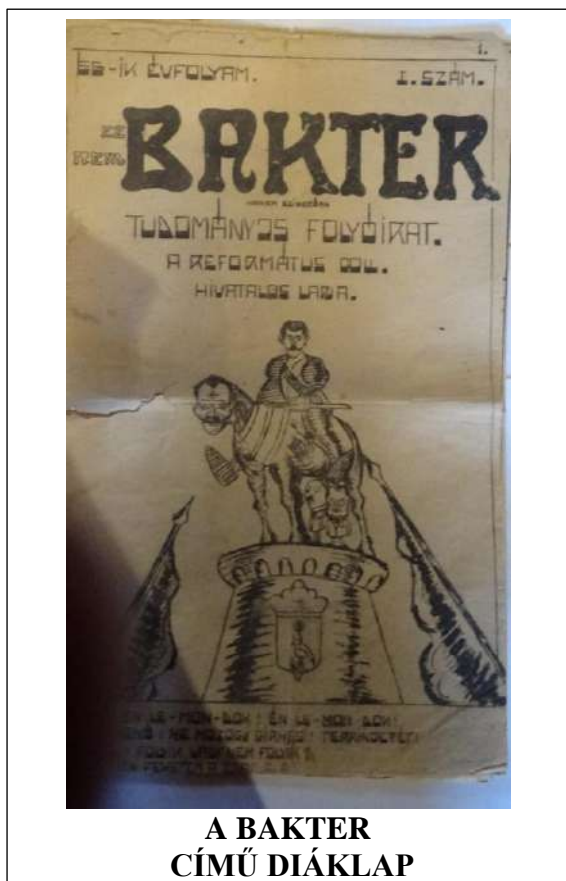
**A ZALATNAI VÉRENGZÉS
KORABELI ÁBRÁZOLÁSA**

Hort Ida (...) egyetlen gondja az, hogy nem tudja szüleivel mi történhetett. Előérzetei rosszak, hiszen 1848 sötét árnyékként él a család emlékezetében. Akkor Zalatnán a család egyik ágának asszonyait és gyermekeit kegyetlenül kiirtották. A terhes asszonyból kimetszett csecsemőt kaszával a fára szegezték, az emberi maradványokat disznókkal etették fel. Ez valóban megtörtént esemény, de persze olyan, amelyet emléktábla nem hirdet sehol. Annál inkább az ellenkezőjét. A sötét előzmények tehát méltán nyugtalanították Anyámat, és a szabad mozgás érdekében az ifjúmunkás szervezettől, annak is ifjúszínész tagozatától igazolást kérve készült nekivágni a nagy utazásnak. Mire ez sikerült, már német nyelvű iratra volt szüksége. De át kellett jutnia a román vonalakon is. Sikerült. Izgalmas kalandokat megélve érkezett haza szüleihez.

A fentebbi bevezetőben leírottak ismeretébent érthető módon dönt el, hogy Erdélyben marad. Rövid marosvásárhelyi intermezzo után – melynek hozadéka Molter Károly és Metz István életre szóló barátsága – a Janovics Jenő által Trianon után hatalmas energiával és áldozatokkal újjászervezett Kolozsvári Magyar Nemzeti Színház első korszakának ünnepezt színésznője lett. Dráma, vígjáték, népszínmű, operett, sőt opera fellépés is szerepelt repertoárjában. Szentgyörgyi István jubileumi előadásának feltételül szabta, hogy Hort Idy (Kolozsváron utóbb ez lett művészneve) legyen az egyik partnere.

Ezenközben a Kolozsvári Református Kollégium diákjai is élték a maguk életét. (...) Az kollégium nagytekintélyű igazgatója Kovács Dezső volt. (...)

Elmesélni szánt történetünk elején 1921-ben járunk. A diákok hosszú idő óta, generációról generációra adva szerkesztik a „Bakter” című diák gúnylapot. Vidámak, szellemesek, fiatalok, a világégés után helyüket és hangjukat keresik. Még senki sem érzi a tragédia valódi méreteit. Ideiglenesnek hiszik az egész képtelenséget. És közben túllőnek a célon. Az 55. évfolyam első számába, a tanárokat sértő anyag kerül. Az egyik kolozsvári lap március 21-i különkiadása így ír erről:

**A BAKTER
CÍMŰ DIÁKLAP**

»Régi diákregekre emlékeztető események játszódtak le a református kollégium öreg falai között az elmúlt napokban. A diákok híres lapját a „Baktert” a tanári kar elkobozta és fegyelmi vizsgálatot indított a lap szerkesztősege ellen. Az ok két apró írás, melyet a nagyon szellemes, de kissé túl merész diákszerkesztők követtek el. Az egyik: a „háromszög” a tanári kar egy igen becsülésre méltó tagjának családi életébe piszkál kissé indiszkréten bele, a másik cikk szociális tendenciájával bántotta a tanárok subtilis lelkületét.

A vizsgálat megindult és a tanárok élükön Kovács Dezső igazgatóval – megfélejtkezve az egykor hasonló módon elkövetett diákcsínyekről – szigorú megtorlásra készültek.

A diákság – mint obstrukciós elem, – a múlt héten rendezett színházi trüffel felett. Ismeretes ugyanis, hogy a „Cseregyerekek”

legutóbbi előadásán Hort Idi egészen véletlenül – a szerepében levő következő szavakat : – A diákok gerundiummal verik a tanárok ablakait! – így ejtette ki: a diákok Bakterrel verik a tanárokat! –

Elképzelhető, hogy az – egészen véletlenül – az állóhelyen tartózkodó diákok fanatikus tapsviharban törtek ki és – more patrio – az ötletes művésznőt kocsin vitte haza a lelkesedő diákság.

Az eset körülményei igen szomorúak voltak.

A tanári kar – ismételten megfélejtkezve arról, hogy boldogult diák korában ennél vastagabb dolgokat követett el, úgy a Bakterben, mint más helyen, – súlyosan megtorolta a merénylőket.

Kiszivárgott hírek szerint – dacára annak, hogy Kovács Dezső igazgató, érdeklődő körök előtt az ellenkezőről tett nyilatkozatot, a négy főbűnös közül egy fiút kicsaptak a kollégiumból, a másik három pedig elégségest kap magaviseletből.

Mind a négy fiú – tehetséges jó tanulók – érettségi előtt áll. Tehát valóságos csapást jelent számukra ez a tanári határozat. A kicsapott diák – véletlenül! – zsidó. A másik három számára a rossz magaviseleti osztályzat lehetetlenné teszi az egyetemre való beiratkozást.

A dolog pointje azonban most következik.

A diákok küldöttségileg felkeresték Grandpierre Emilt, hogy mint a magyarság hivatott vezére – interveniáljon a szerencsétlen diákok érdekében a túlszigorú igazgatónál. Grandpierre megvetően végigmérte a kérelmező diákokat, azután érces hangján a következő történelmi jelentőségű szavakra fakadt:

– Maguk erkölcsi romlottságukkal megpecsételték Magyarország sorsát. Megérdemlik a sorsukat!

És elkergette a diákokat. A megdöbbsent fiúk most minden követ megmozgatnak megmentésük érdekében. Szeretnénk hinni, hogy Kovács Dezső igazgató nem osztja Grandpierre lesújtó véleményét és a consilium abeundi kimondása előtt kétszer is meggondolja a dolgokat.

Hiszen ő is volt egyszer fiatal diák...«

Eddig a dokumentumok. Most pedig következzen az, amit még a családi legendáriumból tudok.

Anyám nem pillanatnyi ötlet alapján tette, amit tett. Valóban sajnálta a nála nem sokkal fiatalabb fiúkat, és nem hagyta őket cserben ezután sem.

Egy következő előadáson (dokumentumok szerint a Yu-Shi c. operetről volt szó) megpillantva ott a zord, de mégis közkedvelt és főleg nagytekintélyű igazgatót, dalába beleszótta, hogy bocsásson meg a diákoknak.

A megismételt rögtönzés már rá nézve is majdnem következményekkel járt. Saját igazgatója hívatta színe elé, s csak népszerűsége és nélkülözhetetlensége mentette meg az akár a szerződésbontásig is terjeszthető megtorlástól.

Kovács Dezső igazgató úr szíve azonban meglágyult, és bűnbocsánatot hirdetett.

**A NÉZŐTÉR MA
AHOL A KORABELI ESEMÉNYEK TÖRTÉNTÉK**

Hogy a történet e második része nem légből kapott, azt egy újabb dokumentum igazolja, éspedig a *Tükör* című lap, melyben az *Ellenzék* című újság március 31-i számában olvasható – Anyám motívumait is taglaló – kritika kiváltotta vitát írja le.

A Kis hírek rovatban ez áll A diákok és a kritikus cím alatt:

»Egy önérzetes hangú levelet kaptam, melynek itt a beküldők kívánsága szerint helyet adok már azért is, hogy a magam megjegyzéseit az ügghöz hozzáfűzhessem. Íme a levél:

>Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

Az 'Ellenzék' március 31-iki számában a 'Yu-Shi' operette kritikájában megbotránkozva olvastuk, hogy a fentebb említett lap kritikusa, akinek nevét nem akarjuk megemlíteni, a diákságnak az egyik művésznő melletti állásfoglalását klakknak minősítette. A mélyen tisztelt kritikus úr, úgy látszik nem vette észre, hogy az állóhely nem inasokkal, hanem diákokkal volt tele, ami lényeges különbség. Továbbá az emlékező tehetsége is nagyon rövid lehet, mert tudhatná, hogy a diákság eddig is annak tapsolt és ezután is annak fog tapsolni, akinek akar s a mélyen tisztelt kritikus úr ezt a régi szokást, akár hogyan erősködik is, nem fogja megváltoztatni. Különben pedig úgy látszik, hogy a mélyen tisztelt kritikus úr nem tudja, hogy szavai nemcsak a diákok, hanem az illető művésznő becsületét is mélyen sértik, azért, tehát ha még nem tudja, akkor most felvilágosítjuk, hogy klakk (claque) francia szó és tapsot jelent, de jelenti még a bértapsolók gyülekezetét is, amivel azt hisszük, hogy a kritikus úr nem akart minket gyanúsítani. Ezt pedig különösen figyelmébe ajánljuk a mélyen tisztelt kritikus úrnak.

A diákok.<

Az illető kritikust nem akarjuk védelmünkbe venni, elvégre, aki kritizál, az túrje el a kritikát saját magán is. Valószínűnek tartjuk azonban, hogy a kritikus az »inkriminált« klakk szót nem a sértő értelmében akarta használni. Ellenben mondok nektek valamit, fiúk: Én is voltam diák, egy-egy előadás után én is részesültem abban a szerencsében, hogy az isteni művésznők lovaival megismerkedtem. De

A KOLOZSVÁRI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM

higgyétek el, nem kell olyan fene nagy lármát csapni ott a földszinti állón. A tapsot senki sem akarja elvitatni tőletek, ne is engedjétek, de azért ne indítsatok offenzívát az emberek dobhártyája ellen. Ti már nem is tapsoltok, hanem doboltok. Azt pedig higgyétek el, az érdekelt művésznőn kívül senkinek sem kellemes hallani.«

Ez az eset, a megbocsátást kieszközölő dalt követő előadások valamelyikén lehetett. A dátum (március 31.) gyanúsán stimmel. Sajnos Anyámat (...) erről nem kérdezhettem meg, mivel ezt a lapkivágást csak most, a családi iratok rendszerezése közben találtam meg.

A történetnek azonban van még érdekes appendixe.

A büntetésre kijelölt fiatalok között volt egy Baumgarten Sándor nevű szépreményű kisdíák is, édes testvér a nem egyöntetű megítélésnek örvendő politikussal, Bányai (Baumgarten) Lászlóval, akit a szocializmus évtizedeiben éltek, vagy arról valamelyest tájékozottak jól ismernek.

Nos, történetünkben 1959 kapcsán is a színjátszás került előtérbe, ekkor zajlott ugyanis az egyetemek egyesítésének emlékezetes és félelmetes színjátéka. A Szabédi László és Csendes Zoltán áldozatát is követelő eseményeknek Marosvásárhelyen is volt kistestvére. Az Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen is szükség volt a románosítás miatt esetleg fellépő nyugtalanság megelőzésére. Ezért néhány diákot el kellett távolítani onnan, és így példát statuálva a félelem magjait elhinteni. A fűnyíró engem is elért és 1956-os állítólagos bűnökre hivatkozva az ötödév végén távolítottak el az ország összes egyeteméről.

A nagy családi kétségbeesésben jószándékú támasz is akadt. Dr. Baumgarten Sándor, aki ekkor Szamosújváron volt – emlékezetem szerint – rajoni főorvos, megpróbált felcserként alkalmazni a buzai körzetben. El is mentem kis időre az új állomáshelyre, de közben ott kiderült, ki is vagyok, s ráadásul megtudtam, hogy a fizikai munkát jobban honorálják. Ezért Borsabányán kötöttem ki, az ottani ólombányában, mint osztályellenség, természetesen ott is szocialista összeköttetéssel. Kapusán György,

CSÚRY BÁLINT
A MEGSÉRTETT TANÁR

idősebb kollégám kezelte az ólombánya – apró és igen barátságos – cigány káderesét. Ő juttatott be a rehabilitáció útjának kezdetét jelentő állásba. Sándor bácsi kedvessége azonban így is emlékezetes maradt számomra. Haláláig tartó és gyermekeivel ma is folyamatos levelezés lett ennek a folytatása és mai napig nagy tisztelettel és szertettel gondolok vissza rá, a »Bakter« egykori kisdíák szerkesztőjére.

A másik appendix Csúry Bálint, a szépeplékű nyelvész nevéhez fűződik. Ő volt az a tanár, akinek magánéletébe a diákok abban az ominózus Bakter számban oly tapintatlanul belepiszkáltak. Csúry Bálintot viszont Apám szentként tisztelte. Állította, hogy neki köszönhette azokat az ismereteket, melyek oktatói és szakírói pályafutásán végigkísérték. Nem csak saját beszédeit, könyveit írta meg, de mindenkor és mindenhol őt kérték meg kollégái az írásra, vagy a lektorálásra.

Abban, hogy én most e történetet leírhatom,

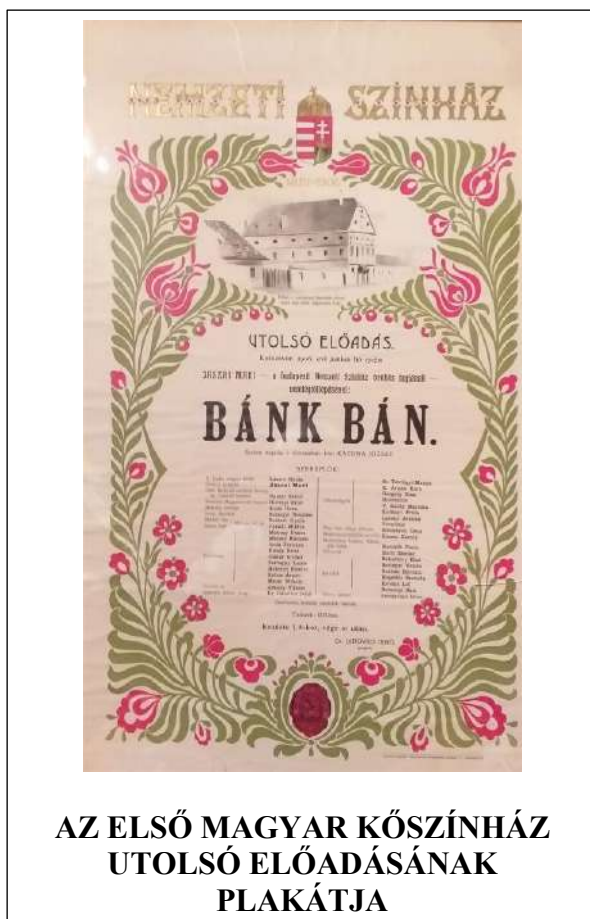
jelentős része van Apámnak, aki összes fogalmazványom szigorú bírója volt iskolai éveim alatt.

A másik gyökér e téren 1949-50-be vezet, amikor a Kolozsvári Református Kollégium utódiskolájában, ötödik osztályban, Létay Lajos költő volt a magyartanárunk és osztályfőnökünk.

Egész évben a János vitézt tanultuk, s minden két-három szakaszáról fogalmazványt kellett írunk. Ekkor tanultam meg magyarul érthetően és tömören írni, és talán gondolkodni is. Létay pedagógusi munkájára aztán a pontot Nagy Pál – a későbbi ismert irodalomtudós – tette fel, aki érettségiig vitte osztályunkat. Ha szerény íráskészségem életemben betöltött szerepére gondolok, nagyon hálásnak kell lennem nekik, két nagyszerű tanáromnak és Édesapámnak, rajta keresztül pedig Csűry Bálintnak, a későbbi debreceni jeles egyetemi tanárnak.

Micsoda sorspusztító történelmi távlatokat ível át ez a néhány időpont (...).”

Eddig a kelleténél talán több és hosszabb részletekkel beemelt írás.

De folytassuk Szász Istvánné Hort Ida történetét akkor és ott ahol abba hagytuk.

Apai nagyapám, szövérdi Szász István m. kir. jószágkormányzó és telepítési biztos, földbirtokos, a város egyik kiemelkedő vezetője volt. Amikor az első magyar kőszínház Farkas utcai épülete már szűknek és korszerűtlennek bizonyult, felépült a Hunyadi téri

Nemzeti Színház. Nagypapán jelentős összegekkel támogatta az építkezést. Ma is itt függ Hítel múzeumom falán az utolsó Farkas utcai előadás, a Bánk bán plakátja (Jászai Mari fellépésével), amelyet dedikált csöcsomagolásban kapott meg, és örökös páholya is volt. Vagyis nagypapám családjához közel állt a színházjárás és a színház pártolása.

Ennek lett következménye a piavei olasz frontszolgálat után tanulmányait – az ismert kényszerű okokból – már Debrecenben befejező, majd onnan hazatérő Apám és színésznő Anyám találkozása.

1922. november 29-én a kolozsvári Ellenzék tudósít a rövid hírek között. „*Baróti Erzsi és Hort Idi férjhez mentek. A kolozsvári magyar színház két szimpatikus és tehetséges művésznőjének házasságáról számolhatunk be. Az egyik Baróti Erzsi, a drámai együttes igen kiváló tagja, aki vasárnap délelőtt kötött házasságot Lengyel Jánossal, a Lengyel és Setényi cég beltagjával. — A másik Horth Idi, az operettegyüttes egykor zajosan ünnepelt szubrettje, akit ifj. Szász István dezméri földbirtokos vezetett oltárhoz.*”

A BÚCSÚKÉP

A Színház és Társaság című marosvásárhelyi heti színi lap 1922. december 2-án megjelent számában Hort Idi fényképe alatt ezeket írja:

„...aki az elmúlt évben a kolozsvári magyar színház kedvelt szubrettje volt, most tartotta esküvőjét ifj. Szász István dezméri földbirtokossal.”

A lap február végi számában Hort Idi még fellelhető a Gyimesi vadvirág kolozsvári szereposztásában.

Hogy Anyám, a szárnyalni kezdő pályát és a nagy népszerűséget miért volt képes otthagyni, azt csupán Apám egész élete során általam is megfigyelt rendkívüli vonzerejének tudhatom be. Nem csak szép férfi volt, de a becsületesség és a természetesen hordozott méltóság valóban sugárzott arcáról és egész lényéből.

Vagyis ez a döntés egy kölcsönös és nagyon erős vonzalom eredményének tudható be. Így aztán mint láthattuk, az a bizonyos

találkozás házassághoz vezetett és egy küzdelmes, de a helytállás megannyi példáját felmutató szép életút kapuját jelentette.

Emlékezésünk hősnőjére ezt követően más tennivalók várnak.

Anyám már a földreform előtti rövid időszakban kitűnő háziasszonynak bizonyult, sőt a birtok vezetésében is szerepet vállalt. Melegházi növények, egy lecsapoltatott tó helyén különleges dinnyefajták termesztése, illetve az akkor nevezetes – és tudtommal

ma is működő – Dezméri Sajtgyár munkájának tökéletesítése is magán hordozta keze nyomát.

Apósának felfogásához híven és férjével egyetértésben a falu (színromán) parasztjainak párfogója volt. A fiatal házaspár telket kaptak és a szoptató anyák istállójába jól tejelő tehenet küldtek.

A FIATAL PÁR A DEZMÉRI KÚRIÁBAN

Erről is mondhatok tanulságos kései történetet. Ugyanis amikor a szocializmust építő Romániában férjét, egyetemi tanár Apámat, mindenhol kirúgták és segédmunkásként működött, Szamosfalván diplomához kötött éjjeli álláshoz jutott mint export almát cíanozó technikus! Egy reggel szomorúan jött haza. Felismertek! – mondta. Ki fognak rúgni innen is. Ugyanis a név nyomán a dezméri munkások emlékeztek, hogy a Szász család szülei, nagyszülei jótevője volt, és mária sa (nagyságos úr) megszólítással tisztelték meg. Másnap este kétségek közt indult a munkába. Aztán reggel ajándékokkal megrakva érkezett haza, és míg az export le nem állt, az egykori parasztok hálás utódai sűrűn hordták neki a kedves adományokat.

Az ismételt kitérőt követően újfent visszatérek a fenti történetben is nem kis mértékben részes Anyámhoz!

A földreform lezárta rövid és tervekkel teljes kezdő éveiket, és mivel Apám román szolgálatban nem vállalt munkát, egy angol cég, az emlékezetemben Central Agencyként emlegetett cérnagyár ládabontója lett. Küzdelmes évek következtek, s ebben a pusztakamarási régebbi kisebb családi öröklött birtokrész maradékán természet

természetbeliek voltak egyedüli támaszaik. Nagyanyám korai halála miatt megözvegyült Szász nagyapám is – összes címétől és tisztségétől megfosztva – oda vonult vissza.

Anyám nem hagyta el magát. Új meg új tevékenységekbe kezdett. Apám – tehetsége révén – a ranglétrán fokozatosan emelkedett s jó „angol kapitalista” szokás szerint a számlétrát végigjárva egyre jobb beosztásba került. De ez nem jelentett dűskálást.

Értékrendjük alaposan eltért már akkor is a korabelitől. Kemény takarékoság, Anyám megfontolt háztartásvezetése segítette őket abban, hogy egy maga tervezte villa építésébe kezdjenek Kolozsváron. A villa építésével és berendezésével kapcsolatos gyűjtögető munka írásos nyomaiból kiderül, hogy milyen áldozatos és önmegtartóztató életmód kellett mindezeknek és az ezt követő mecénási tevékenységüknek a megvalósításához.

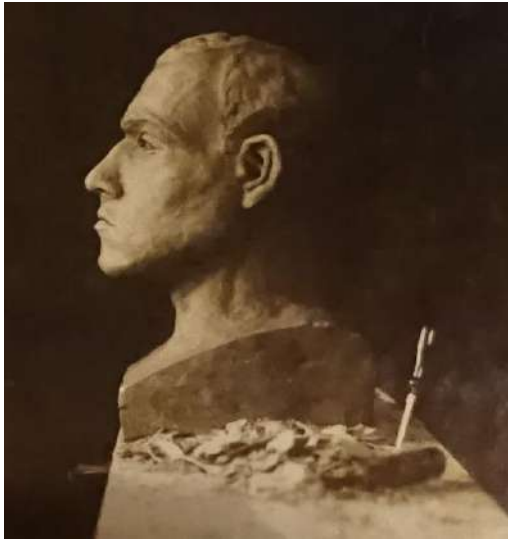
**AZ ÁLTALA TERVEZETT
TURULOS-KÍGYÓS CSILLÁR
MA, A HITEL MÚZEUMÁBAN**

Családi levéltárunkban féltve őrzöm a számlákat, a részletfizetési elismervényeket meg a bartelügyletek nyomait. Így például az Anyám tervezte turulos-kígyós facsillárt faragó Was bácsinak küldött összegek pontos számoszlopokban vannak feltüntetve, máshol viszont szalonnával, liszttej vagy más természetbelivel fizettek.

Anyám sokoldalúságát megannyi tevékenysége igazolta. Ekkor már birtokában volt a nyugatos Miklós Jutkánál szerzett mesterlevélnek, mint az egyik első női fotográfus művész.

De – ki tudja, talán a Zsolnay emlékek miatt (?) – szobrászkodni kezdett. A Janovics-féle társulatnál ismerte meg Kudelász Károly szobrászművészt, akitől megtanulta a szakma titkait és munkához látott. A lányfalui Hitel Múzeum-Galéria ma is birtokolja munkásságának főbb darabjait, köztük a legelső,

Apám – szakértők szerint szecessziós jellegű – mellszobrát. Mellé Konthur Bertalan barátom néhány évvel ezelőtt elkészítette a korabeli Anyámat ábrázoló mellszobrot is, s így már – amint meg is érdemlik – párban állhattak a múzeumban.

**HORT IDI
FÉRJÉRŐL SZÁSZ ISTVÁN RÓL
KÉSZÜLŐ SZOBRA**

**KONTHUR BERTALAN
HORT IDIRŐL
KÉSZÜLŐ SZOBRA**

**A KÉT SZOBOR BRONZBA ÖNTVE,
JELENLEG A HITEL MÚZEUM-GALÉRIÁBAN**

Emellett a város társadalmi életének lelkes résztvevője. Iparművészeti kiállításokon vesz részt, divatbemutatókon vállal szerepet, cukrászversenyeken

jeleskedik, de elsősorban a közben elkészült villába látja vendégül és fogja össze a helyi értelmiség sok kiváló tagját.

**AZ ÁLTALA TERVEZETT SZÁSZ VILLA
A HÚSZAS ÉVEK VÉGÉN**

Megjegyzendő, hogy a villa parkját is maga tervezi és telepíti. Sajnos az a Ceaușescu-korszakbeli első és második gazdája jóvoltából előbb az ősfenyők kivágása árán – nyúl eleséget jelentő – lucernássá minősítetik, majd beépítik egy oda nem illő magas monstrummal.

Felébred benne az egykori színésznő is és gróf Bethlen Györgyné főszereplésével, játékos céllal, megrendezi Csiky Gergely Nagymama című színdarabját, szép sikert aratva, s ha jól tudom a Jobbágy utcai római katolikus imaház javára.

Ennek a korszaknak azonban legfontosabb, és máig ható emléke az a közösségteremtő áldozatos szerep,

**GR. BETHLEN GYÖRGYNÉ
A NAGYMAMA FŐSZEREPLŐJE**

amelyet a kolozsvári Hitel folyóirat (nemzetpolitikai szemle) holdudvarának háziasszonyaként vállalt.

A HITEL TÁRGYALÓJA ÉS SZALONJA

A HITEL MUNKÁJÁNAK ÉS TALÁLKOZÓINAK SZÍNHELYE,
TÁRGYALÓJÁBAN A HORT IDI ÁLTAL TERVEZETT
SZECESSZIÓS (MÁTYÁS RENESZANSZBÓL MERÍTŐ) BÚTOROKKAL ÉS
KANDALLÓVAL

A Makkai László és Venczel József által 1935-ben létrehozott Hittel folyóirat újságformátumú kezdetei hamar kimúlnak. Hat szám után anyagi okokból, illetve a Makkai család expatriálási terveinek feltehető hatására megszűnik, s helyette a Kolozsváron maradó Venczel József Albrecht Dezsővel, Vita Sándorral és Kéki Bélával hozza létre a Hittel immáron oktáv formátumú negyedéves folyóiratát, melynek kérésükre támogatói és otthon adó házigazdái szüleim lesznek.

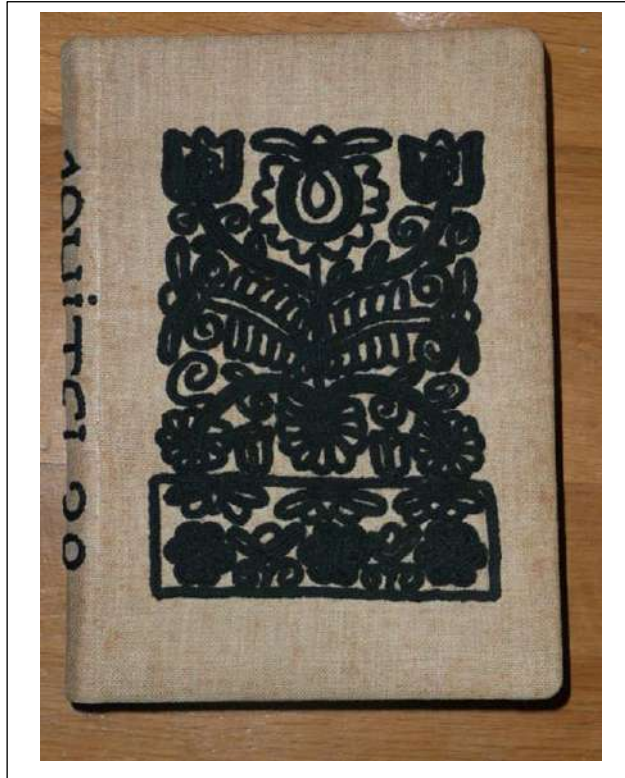
Apám emlékiratában olvasom, hogy mikor a négy szerkesztő feltette neki a kérdést, befogadná-e a Hittel-t és tudná-e támogatni, Anyám válaszából tette függővé a döntést. Tisztába volt azzal, hogy felesége szempontjából is mekkora felelősség rejlik egy ilyen vállalás mögött. Anyám azonban habozás nélkül mondott igent, pedig jól tudta mekkora terhet vesz a vállára, amikor egy ekkora társaság „örökös” háziasszonyságát elvállalja. És soha nem bánta meg!

E pillanattól kezdve Anyám élete is összefonódik a lap sorsával és történetével, s ez haláláig nem változik.

**SZÁSZ ISTVÁNNÉ HORT IDI
 ÁLTAL KÉSZÍTETT BÜFÉ RÉSZLETE
 A HITEL EGYIK ESTÉLYÉN**

A napi munka és találkozások színhelye, heti szerkesztőségi ülések és havi jelentős Hítel fogadások minden téren történő támogatása, a helyszín folyamatos biztosítása szüleim s nem kis részben Anyám áldozatos munkáját dicsérik.

A szerkesztőségtől az egyes évfolyamokat kalotaszegi kötésben kapja meg minden évben.

**A HELIKONI KÖZÖSSÉG MAROSVÉCSI, TIZEDIK TALÁLKOZÓJA
MÁR A HITELLEL FOLYTATOTT MUNKAMEGOSZTÁS IDEJÉBEN**

A Helikoni Közösség 18 munkatársa egyidejűleg tagja a Hítel holdudvarának, de a többiek is egész évben, a kolozsvári Szász-villában tudnak találkozni.

**BÁRÓ KEMÉNY JÁNOS
ERDÉLY LEGÖNZETLENEBB KULTÚRMECÉNÁSA**

Anyám idős korában is emlegette Kemény János(ka) elismerő szavait. Megpróbálom én is emlékezetből idézni: *„Idy, hogyan képes maga ezt naponta csinálni? Nálunk Marosvécsen egy évben egyszer gyűlnek össze pár napra és a kastélyban hetekig felfordulás van.”*

**MINDENT A HITELÉR
A MECÉNÁS HÁZASPÁR**

Valóban, ennek a tíz esztendőnek (1935–1944) a története elválaszthatatlan Anyám áldozatos életétől és ötletgazdagságától. Megjegyzem közben, hogy abban a korszakban, amely utóbb beköszöntött – bár egészen más keretek között –, de folytatta ezt.

**A HÁBORÚ PUSZTÍTÁSA NYOMÁN MEGMARADT EGYEDÜLI KÉP
TAMÁSI ÁRON AZ EGYIK HITEL ESTÉLYEN
(TAMÁSI POHARÁT ÜRÍTI, VELE SZEMBEN PROFILBAN DEMETER
BÉLA, A HITEL EGYIK KÉSŐBBI MÁRTÍRJA)**

A nevezetes Vásárhelyi Találkozó szervező munkájának, Tamási Áron szellemi vezetése alatt résztvevője és segítője. De a háborús időkben a Hítel asztalánál zajló események, vagy onnan induló kezdeményezések is közvetve Anyám csendes háttérmunkáját igényelték.

Mikó Imre az, aki a diktatúra éveiben is mer írni erről az időszakról, ha röviden is, de azt nem megtagadva.

A csendes Petőfi utca című önéletrajzi jellegű könyvéből idézek:

„Szívesen jártam el Szász István vendégszerető házába, a Tisztviselőtelepre, ebbe a neogótikus villába. Fejedelmi portrék és lovagi páncélok társaságában gyűlt össze a Hítel című folyóirat munkatársi gárdája. Gazdag büfé mellett komoly férfitársaság tárgyalta le a szőnyegen levő közművelődési kérdéseket. Szász Pista, a középszerűen szituált gazdamérnök volt akkor a Hítel Kemény Jánosa.”

Mindez, körülbelül egy manapság átlagos értelmiségi jövedelemmel bíró házaspár lehetőségeihez mérve, elképzelhető, hogy mennyi lemondással járt, de azt is tudom, hogy ez mindennél nagyobb örömet és elégtételt jelentett számukra. A kisebbségi létnek akkoriban megannyi felemelő példájával szolgált az erdélyi magyar élet, a társdalom minden szintjén. Ma?...

Szüleim akkoriban már lemondtak arról, hogy utódot is nevelhessenek, s a Hitelt kvázi gyermekükként szerették.

A család életében azonban nagy változás következik. Ugyanis 15 évi házasság után, a már nem is remélt utód mégis jelentkezik.

Az örökbe fogadott Hitel mellett Hort Idinek megadatik a saját gyermek nevelésének öröme is. A keresztapaságot is a Hitel vállalja, s minthogy az utód fiú, és így református lesz, Albrecht Dezső a választott keresztapa, Tavaszgy Sándor püspök-helyettes pedig a keresztelő pap. Mindketten Hitelesek. De a másik Hiteles, az akkor kinevezett, s még a felszentelés előtt álló Márton Áron is felkeresi a családot, és áldásban részesíti az újszülöttet.

Hort Idi egész élete folyamán a legtermészetesebben élte meg az ökumenét.

**KOLOZSVÁR VISSZATÉRT ÉS KEZDETÉT VETTE
A „KIS MAGYAR VILÁG”.**

Az ezt követő évekből már saját emlékezetem is segít az Anyámról szóló történet megírásában.

1940
HÁZUNK ELŐTT,
MINT MAGYAR ÁLLAMPOLGÁROK

Ebben az időszakban a Szász-villa sok, akár történelminek is nevezhető esemény elfeledett színhelye, természetesen a ház asszonyának hathatós közreműködésével.

Csak rövid felsorolásként emlékezzünk ezekre is. Hiszen innen indult 1940 őszén, még a magyar honvédség bevonulása előtt a memorandum Teleki Pálhoz arról, hogy Erdélynek milyen igényei vannak saját sorsát illetően és milyen nemzetiségi politikát javasolnak.

De a háborúból való kiugrást sürgető és beindító 40-ek beadványát is itt beszéltek meg és küldik Teleki Gézával a Főméltóságú úrnak. Bokor Péter Végjáték a Duna mentén című könyvében írja: „*Jött a lendület Erdélyből!*” S ha már erről beszélünk, egy másik szüleimtől többször hallott történetet említenék meg. Ugyanis, amikor Teleki Pál fia Teleki Géza professzor hazaérkezett a kormányzótól, elmesélte nekik, hogy mit mondott Horthy: A beadványt elfogadom, de jegyezzed meg, hogy apád nem beszélt volna velem ilyen hangon! Ugyanis Teleki Géza saját szavait is a memorandum szelleméhez igazította.

Ennél az asztalnál ült Aczél Ede mielőtt a Tatárhágón át a fronton átszökve Moszkvába indult ahol előkészítője lehetett a Faragó-delegáció útjának. A Faragó delegációba pedig Teleki Bélát az Erdélyi párt elnökét, Apám gyermekkori barátját, munkatársát javasolták, ki maga is Hiteles volt. Fél éjszakán át tanácskozott négyszemközt legfőbb bizalmasával, Apámmal, arról, hogy nem tartja magát jó

diplomatának és a helyét Teleki Gézának adná át. Ezt Apám emlékirataiból ismerem, melyekben mellesleg nem egyszer ír Anyám áldozatos hozzáállásáról is.

És a Gestapo gyilkos fogságában halálukra váró politikai foglyok kiszabadításának terve is itt készült. Erről Balogh Edgár a baloldal egyik szellemi vezetőjeként ír emlékezéseiben, s itt született a Kolozsvárt nyílt várossá nyilvánítás terve is, mellyel a szomszédságban lakó Dálnoki Veress Lajos hadtestparancsnokot Bánffy Miklós mellett ők is megkeresték.

**1943-BAN
AZ ERDÉLYI MAGYAR GAZDASÁGI EGYESÜLETBEN
APÁM KÁLLAI MIKLÓS MINISZTERELNÖKKEL
TÁRGYAL**

Közben a magyar négy év alatt Apám szaktudásának megfelelő munkát kap és nemsokára az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (EMGE) ügyvezető alelnöke lesz. Az ezzel is járó közéleti szerepvállalás eredményeként a rendkívüli ízléssel berendezett villa, számos reprezentatív feladatnak is színhelye, s ezeknek mindenkor Anyám a kivitelezője.

Kisgyermekként vannak emlékeim például a japán nagykövet látogatásáról, de főleg a város jeles eseményeként számon tartott december huszonhatodiki Istvánnapokról, melyek megzavarták karácsony utáni játszadozásaimat új (a mai bőségeket nem jelentő) ajándékaimmel, de ugyanakkor igen színes nyomokat hagytak memóriám eme régi bugyraiban.

Nem maradhat ki Anyám történetéből a következő feladata sem.

A magyar négy év alatt Teleki Pál elfogadva ama 1940-es őszi beadvány szellemét, nem tervez Észak-Erdélyben választásokat, hanem képviselőket hív be. Aztán közismert németellenes politikájának megfelelően, arra ösztönzi őket, hogy parlamenti háttérét erősítő belőlük szerveződjön meg az Erdélyi Párt. Ennek alapszabálya a Hitelé

mintájára készül el. Ugyanakkor a Hitel felduzzad a számos jeles anyaországának a visszatérő egyetemre érkezésével.

A Szász villa szűknek bizonyul, s szükségessé válik egy közös gyülekező hely a Hitel, majd az Erdélyi Párt számára. Szüleim Vita Sándorral keresik meg a megfelelő helyet, és a Fő tér 5 szám alatt Anyám rendezi be az Erdélyi Kört. A Szász villában azonban a „kemény mag” továbbra is folytatja munkáját és a rendezvények sem szűnnek meg. Sőt. A lap ekkor már kap állami támogatást és havonta jelenik meg, a munka az eddiginél is több.

Nem hagyhatok ki a sok közül egy kedves történetet.

A Vulcan, akkor már Cserei utcában a Hitel egyik estéje zajlott. Jeles társaság gyűlt egybe. Egyszer csak csengettek és a szobalány ajtót nyitva a tállevőnek hitt Tamási Áron állt az ajtóban. Akkor érkezhetett haza Kolozsvárra.

Mikor belépett mindenki észlelhette, hogy úti ruhában van. A jelenlevők közt egy ismert művészno hangos megjegyzést tett imígyen szólva:” íme Ábel a rengetegben”.

Tamási Áron a Hitel szeretett Áronkája (ebben a becező kiváltságban még Kemény Jánoska részesült) sarkon fordult és távozott.

A háziasszony Anyám kétségbeesve rohant utána. Áronka, Áronka ne menjen el! De ő hajthatatlan volt. Anyám számára az est ezzel tönkretétetett.

A társaság azonban tovább szórakozott és sor került a táncra is.

Egyszer csak meghallották egy fiákeres ló jellegzetes patkókopogását és rögtön utána megszólalt a csengő. Az ajtóban ott állt Áronka, szmokingban.

Mikor belépett a művészno csak ennyit mondott: „Ábel a városban” s Tamási már derékon is kapta és elkeringőzött vele.

A háziasszonyi boldogság is teljes volt.

Egyre sűrűbben visznek át nagyanyámékhoz, mert a szülőházban komoly események, estéjeek, fogadások zajlanak. Anyámnak folyamatosan részt kell vállalnia a város zajló társadalmi életében. Vagy ő rendezi az eseményt, vagy neki kell megjelennie Apám oldalán a gyakori hivatalos vagy társadalmi, máskor jótékony alkalmakon.

Gyakran látom, hogy késő éjszakába nyúló beszélgetéseik vannak. Akkor ebből sokat nem értek, de utóbb megtudom, hogy például ekkor beszélnek meg, miként lehet kijátszani az apám intézményére – az EMGE-re – is érvényes zsidó leépítések rendelkezését. A háború után, mint nagyobbacska kamasz tudom meg, hogy az a nagy gyülekezet és látszólag vidám ünnepség, ahol gyermekként magam is ott lehettem, az egyetlen elbocsátott zsidó tisztviselőnek a nyugdíjba helyezési bankettjét jelentette aranyóra ajándékkal, szép beszédekkel. Ez is holtig tartó barátsággal folytatódott az újfent nehéz éveken. Így értettem meg később, hogy a szüleim minden gondjukat megosztották egymással. Ezek voltak azok a meglesett beszélgetések.

A háború azonban egyre közelebb kerül Magyarországhoz is.

Anyám Kolozsvár bombázásakor már a kerületi civil légó vezetője. 1944. június másodikán a kolozsvári nagy bombázásakor – akkor javasolt megoldásként – fejemen viselem a réz habverő üstöt. Ez légó tanfolyami tananyag is volt.

**ANYÁMNAK GONDJA VOLT FELHÍVNI FIGYELMEMET
A POMPÁZATOS NÉPVISELETEKRE**

Aztán az EMGE a bombázás elől családunkat, többi alkalmazottainak családjaival együtt, vidékre küldi. A kalotaszegi Mákófalván töltünk emlékezetes heteket, és Anyám hatéves koromban itt ismert meg a népművészet számos szépségével.

Ezután kemény év következik számunkra, s ebben az anyai helytállásnak rendkívüli sorozatáról számolhatok be. Azokat a védőszárnyakat a szó szoros értelmében volt alkalmam megtapasztalni.

**CSESZNEK ÉS A CSESZNEKI VÁR
KALANDOS MENEKÜLÉSÜNK EGY ÁLLOMÁSA**

Ugyanis a közelgő oroszok jelentette veszelmek elől Apám ekkor már a vidéken dolgozó nagyszüleimhez visz. Ezt követően aztán a front elválaszt bennünket. Sokáig nem is tudunk egymásról.

Menekülni kényszerülünk, s ebben Anyám unokatestvére, kisbarnaki Farkas Ferenc segít.

Katonai teherautóval megyünk egyre távolabb. Sorra következnek Tarcal,

Mezőkövesd, Budapest egy lágymányosi kalanddal, mikor az autó majdnem a Dunába csúszik, majd Csesznek. Anyai nagyszüleim is velünk vannak.

Az anyai megérzés és a Gondviselés egyik életemben visszatérő kis (vagy nagy) csodája, hogy Cseszneken vásárol nekem egy akkori kezdetleges műanyag pilótasapka-szerű bélelt fejfedőt.

Ez az életemet menti meg, mikor egy újabb tovább menekítéssel Győrbe visznek. A visszavonuló német hadsereg tigris tankjait és egyéb hatalmas harci járműveket bámulva észre sem veszem, hogy a teherautó tetejéről egy nagy vasszerszám a fejemre zuhan, de a sapkán megcsúszva nem üt agyon. Csak kijelölt szobánkat elfoglalva veszik észre, hogy a sapka alvadt vérrel telve tapad a hajamhoz.

A GYŐRI VASKAKAS HÁZ FELÚJÍTVÁ

Az eset a nagy vashíd közelében, ha emlékezetem nem csal a részben bombatalálat sújtotta Vaskakas ház mellett történt.

Ott is szállásoltak el először. A helyismerettel rendelkezők korrigálhatnak, ha tudják hogy ez azonos volt-e a Mille házzal?

Anyám szempontjából azonban nem ezt akarom elmesélni, hanem azt, ami rá

nézve jellemző és újabb segítséget nyújt – ennek a későre született egyetlen gyermekét féltő anyának – a megismeréséhez.

Ezen az első szálláshelyen történt, hogy a számunkra kijelölt szoba mellett levő nagyobb szobában egy bankigazgató családja kapott helyet. Jól emlékszem Guidóra a velem egykorú fiukra. Guidót is féltve őrizték, de magatartása nagyon ellenszenves volt. Nem tudtam vele megbarátkozni. Dicsekvő, fölényeskedő elnevelt fiúcska lehetett.

A családjuk bőséggel el volt látva élelmiszerrel. Mi a viszonyok és a helyzet által meghatározott nélkülözés (hó)napjait éltük meg.

Egy alkalommal anyám észrevette, hogy Guidóka a nyitott ajtóban vajas-mézes fehér kenyeret eszik és láthatóan magát mutogatva harap belőle nagyokat, miközben én ezt némán (és gondolom korgó gyomorral) bámulom.

Anyám odalépett az ajtóhoz és a fiú anyjának, aki az asztalnál ült csak ennyit mondott: asszonyom, legalább az ajtót csukják be ilyenkor.

76 év távlatából emlékszem erre a jelenetre.

Ugyancsak ebben a házban történt, hogy váratlanul két munkaszolgálatos szökevény rohant fel az emeletre az üldöző német kommandó elől. Könyörögtek, hogy bújtassuk el őket.

És ekkor Anyám, féltve őrzött kisfiának szólt, hogy a jól ismert félig lebombázott rész levegőbe lógó udvari, félreeső erkélyére kísérjem ki a két rongyos bácsit.

Megtörtént. A németek megérkeztek és nem vették észre a bujkálókat. Elmentek.

Anyám oda küldött a rejtekhelyhez azzal, hogy szóljak, már nincs veszély.

Hogy a két további fiatal sorsa mi lett nem tudhatom, de azt igen, hogy érthető módon jóval később voltam csak képes ezt a történetet magamban megfelelő súlyán értékelni.

Két látszólag apróság, két momentum, amelyek megismertetnek Hort Idi értékrendjével,

A ház exponált helyen volt. A szőnyegbombázás elkezdődött. Minket biztonságosabbnak hitt helyre költöztettek a Nádorvárosba.

Csodák folytán úsztuk meg élve. A Szent Imre templom altemplomában volt az óvóhely.

Egyszer mikor lefújták a légiriadót és előjöttünk, már csak a nekünk otthont adó ház állt.

Nemsokára ismét katonai teherautóra rakva indítottak el Németország felé.

**A GYŐRI SZENT IMRE TEMPLOM
MELYNEKALTEMPLOMÁBAN VOLT AZ
ÓVÓHELY**

Anyám a határ előtt, Dunakilitiben kiszáll az autóból és batyuinkat is leszedve kijelenti, hogy nem hagyjuk el Magyarországot. Döntése meghatározza további sorsunkat. A következő hónapokban ötletet ötletre halmozva járul hozzá túlélésükhöz.

**1945 HÚSVÉT MÁSODNAPJÁN VONULTAK ÁT AZ
OROSZOK DUNAKILITIN.
ANYÁMAT ÖREGASSZONYNAK MASZKÍROZVA
ÁGYBA FEKTETTÉK NAGYANYÁMÉK**

Dunakiliti kedves közössége, az áldozatkész Mayer család, kései emlékeimből fakadó következményeivel, mai életemnek is fontos részét képezi, és egy túlélővel még együtt emlékezhetünk Anyámra.

Érdekes nagyon a történelem, csodálatosak tudnak lenni az emberek. Ez a közösség ma is megőrizte befogadó, szeretetet sugárzó jellegét, pedig alig él már az akkoriakból valaki. Kár, hogy Anyámnak életében nem volt alkalma ide visszatérni.

Aztán végre ránk talál Apám egy Kolozsvárról küldött hivatalnok. Megtudjuk, hogy öt magát közben az NKVD elhurcolta, de mint a kiugrási beadvány aláíróját és a Gestapo foglyaival kapcsolatos mentő tevékenység részesét, szabadon engedik és visszatér Kolozsvárra, ahol egyelőre folytatja intézményvezető munkáját.

Élénken él emlékezetemben mindaz, amit Édesanyám a kalandos hazautazás közben tett. A mindennapos túlélés és közben a másokra is gondolás példáinak sora. Budapesten, ahol pár héten át várakozunk az út folytatása előtt még a bombázásban megölt sógornője és unokatestvérem sírját is megkeressük. A nyitott tehervagonban utazás közben is ötletei védenek meg sok viszontagságtól.

Aztán elkezdődik az ismét román uralom alá került, és a fokozatosan kiteljesedő kommunista uralommal kombinált lét, annak minden gondjával.

Dr. Szász Istvánné Hort Ida színművésznő, a Hitel háziasszonya a házunkba betelepített lakókkal bölcs békességben vezeti a háztartást. Soha egyik lakóval sem volt konfliktusa, sőt később életre szóló barátsággá fejlődött a kapcsolat.

Bármennyire is nehéz a helyzet, tartós élelmiszert gyűjtöget és vállalják az esetleges következményeket, csomagokat küldenek a börtönben levő régi Hiteles barátoknak.

Az Apám sorozatos elbocsájtásai mellett nehezedeó anyagi helyzetünkben süteményeket készít a még megmaradt magán cukrászdáknak, aztán gyönyörű dobozokat gyárt nekik, sőt ezekben csomagolva adja tovább jobbnál jobb kekszeit. Ha nincs cukor, van melasz, ha nincs melasz van cukornád szirup és ezzel is megoldja a hiányt. Eszébe jut egy gyermekkori játéka, és legyártja a játékkereskedő számára. Aztán a Burda divatlap becsempészett számaint kézzel rajzolva és festve sokszorosítja az ország női varrodáit bejáró vigécek számára, éhbérért. Éjjel is dolgozik az egyre zsúfoltabb lakásban, hiszen a gyógyszertárak államosítása és ezzel járó szerencsétlenségek nyomán, kilencvenes éveik küszöbén járó nagyszüleimet is oda hozzuk. Megjegyzem, hogy nagyapám 86. évében baleset miatt hagyta abba a munkát.

**AZ ELSŐ UNOKA SZÜLETÉSÉNEK
ÖRÖMÉBEN HORT IDI A NAGYMAMA
SŐT A DÉDMAMA IS RÉSZESÜLT**

Apámmal együtt a Hitel relikviákat megszokott mintáját követve – eladogatni azt, ami eladható. És mindezek közben a Hitel még élő és szabadon levő tagjai nem egyszer vendégei a zsúfolt lakásnak. Magam sem tudom miből és hogyan képes őket is meglepni gasztronómiai csodáival. És nem csak azzal, mert élénk szelleme is vonzza a látogatókat.

Aztán következik az én egyetemi meghurcoltatásom. Ennek izgalma is elviseli.

Féltő, szerető gondoskodását ismerve alig tudom elképzelni mit érezhetett mikor tudta, hogy egy ólombányában a föld alatt dolgozom.

Túléltek, az egyetemet is elvégeztem, és következett küzdelmem a szülővárosba remélt visszakerülésért. Újabb csodák és sikerek következtek.

Bekerültem Kolozsvárra, ami csodaszámban ment. Anyám boldog és büszke lehetett. Csakhogy Romániában éltünk, s a jövő ennek megfelelően, mondhatni törvénytörően bizonytalan volt.

A végzés után egy évvel, 1963-ban nősültem meg, 1965-ben született az első unoka, Myrtil lányom, aki még részesült dédanyja neveléséből is, majd éveken át nagyanyjával töltött el hosszú estéket, nem minden nyom nélkül.

Anyám baráti köréből majdnem minden este náluk volt valaki, és a szerény körülmények közt is megosztották vacsorájukat. Myrtil lányom már óvodás korától ennek az idős társaságnak elfogadott tagja volt, a közös asztalnál ülve hallgatta beszélgetéseiket az elrendelt lefekvésig, s máig rejtély számomra, de nem zavarta meg azokat pedig keveset érthetett belőle. De valamit bizonyára mégis, mert ennek nyomait máig felfedezem benne. Itt megint csak Anyám és amíg élt nagyanyám keze nyomát dicsérhetjük.

De a kegyetlen idő dolgozott és el kellett búcsúznia szeretett szüleitől. 1960-ban 90 éves édesapja majd 71-ben 94 éves édesanyja is a Házsongárdba költözik.

Anyai nagyapám becsületessége és jósága páratlan példával szolgált, Anyám pedig – amint az életén keresztül is érezhető – a helytállásnak volt legjobb tanítómestere. Bölcs, de büszke magyarságát felülmúlni pedig lehetetlen volna.

AZ UTOLSÓ KÖZÖS KÉP ÉDESANYJÁVAL

BOLDOG PILLANATOK; ADRIÁN

Előzőleg Édesanyám Svájcban élő húga, a kilenc évvel fiatalabb Paci néni nagyanyámat, majd 1967 táján őt is meghívhatta, és a szokásos hívó levéllel, kísérő nélkül kilátogathattak a csodásnak hitt nyugati világba.

Az ott eltöltött néhány felhőtlen hét emlékezetes esemény volt életében, hiszen nem utazgatott még az előző évtizedekben, sem, amikor pedig szabadon lehetett mozogni a világban.

Akkoriban minden anyagi eszközt a közös ügy érdekében használtak fel. Most viszont végre még az Adriában is megmeríthetett, mert elvitték Riccionéba.

Egy ötven éves korában elszenvedett nagy műtétjétől eltekintve soha nem volt távol tőlünk. Emlékszem mennyire szokatlan volt, hogy örökös gondoskodásával nem érezzük magunk körül Őt.

**HORT IDI NAGYANYJÁNAK
DARABOKBAN ÁTMENTETT
KANDALLÓJA JELEN ÁLLAPOTÁBAN
A HITEL MÚZEUM-GALÉRIÁBAN**

Később beköszönt az úgynevezett patrimonium törvény mely minden értéket, régiséget kvázi államosít. Egy házról házra kiszálló bizottság leltárba veszi valamennyit, és csak megőrzésre maradhat a tulajdonosnál. Eladhatatlan és felel érte. Ahogy hírért vesszük az elkerülhetetlennek, amit csak lehet eldugunk. Barátok, ismerősök padlása, pincéje lesz otthona az emléktárgyaknak. Még egy régi kandallót is sikerül darabjaira bontva elrejtteni. Az Anyám által tervezett és létrehozott Hitelre emlékeztető millió tovább zsugorodik, gyakorlatilag megszűnik.

És helytállásának ezzel sincs vége. Hiszen minék utána egymás után kellett ápolnia nagyapámat majd nagyanyámat, Édesapám lesz súlyos beteg. Ápolása újabb nagy teher, de ettől sem hátrál meg. Minthogy Kolozsváron vagyok, őt már ketten ápoljuk 1973 februárjában bekövetkezett haláláig.

Sajnos nem sokáig élvezhetem kolozsvári állásomat. A helyi román hivatalosságot váratlanul éri sikeres „befurakodásom”. Hamarosan sorsdöntő választás elé állítanak egy „kétes célú” pszichiátriai intézet vezetését akarják rám bízni vidéken.

A NÖVEKEDŐ UNOKA ÖRÖME

**UTOLSÓ KÉP ÉLETE LEGNAGYOBB
MEGVALÓSULT TERVE A SZÁSZ
VILLA KAPUJÁBAN**

Amikor az etnikai tisztogatásnak ez az igen konkrét és számomra elfogadhatatlan beavatkozása ezzel Erdély elhagyására kényszerít, ismét Anyám döntése hozza a három éven át várt megoldást. Ugyanis rájövünk, hogy csak akkor engednek el, ha a házuk nekik marad. vagyis Kolozsvárhoz ragaszkodó Anyámmal együtt kell eltávoznunk

És 77 évesen ezt is vállalja. Élete munkáját, legszebb emlékeit hagyja hátra, hogy kimentsen a megoldhatatlannak látszó szorításból.

Amikor a házat lepecsételték már nem volt ott. Előtte való este rokonokhoz vittem, hogy ne lássa a szívet tépő jelenetet. Előtte egy utolsó felvételt készítettünk a kapunk előtt.

Ő 77 évesen ezt is vállalta. Élete munkáját, legszebb emlékeit hagyta hátra, hogy minket kimentsen a megoldhatatlannak látszó szorításból.

AZ 1977-BEN ELKOBÓZOTT HÁZ 1979-BEN

Budapesten bámulatos gyorsasággal ereszt gyökereket. Mintha Verespatakra indulván most hagyat volna el a Tanácsköztársaság dúlta, vagy a menekülésből hazafelé a háború után lebombázott fővárost, mintha még alig búcsúzott volna el maradék rokonaitól.

**MÁR BUDAI KIS LAKÁSÁBAN, 80 ÉVESEN,
KEDVES ROKONOK TÁRSASÁGÁBAN**

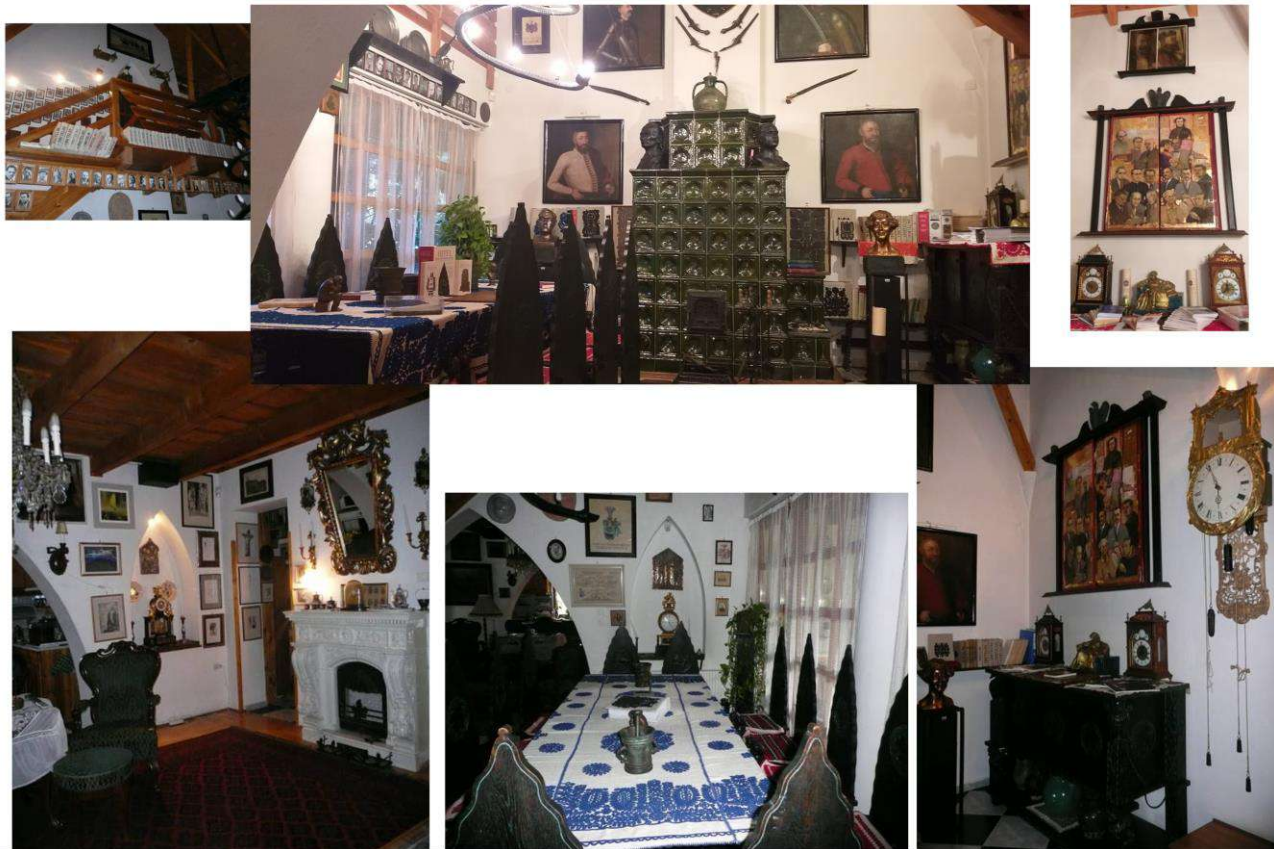
1977 és 1994 között, 30 négyzetméteres budai kis garzon lakása nem csak a kivándoroltak, de a kilátogatók valóságos bázisa lesz. Alig van úgy, hogy ne legyen szálló-vendége a piciny étkező konyhában e célra beszerített kanapén és szobácskájában a kinyitható ülögarnitúrán.

Segítőkészsége határtalan. Nehezebb helyzetben levő régi ismerősöket próbál támogatni, amivel csak tud. Ha falusi állomáshelyünkről

élelmiszert viszünk fel, azonnal osztogatni kezdi.

Eleinte még Kolozsvárra is eljár, minden esetben megpakolva. Ilyenkor – akárcsak a család többi tagjai, sőt esetenként barátaink is – egy-egy Hítel relikvia átcsempészése is megszokott feladatot jelent.

KÉPEK A LEÁNYFALUI HITEL MÚZEUM GALÉRIÁBÓL

Anyám ezenközben friss szellemmel, élénk érdeklődéssel figyel a HAZA dolgaira és soha nem múló gondja az otthon maradottak sorsa. Sajnos azonban nem érhetette meg, hogy a sokoldalú tehetségének, gazdag fantáziájának, áldozatkészségének és elkötelezettségének nyomait ma felmutató leányfalui Hitel Múzeum létrejöjjön.

Ha annak idején a könnyebbik utat választják, eladogatják, felélik a relikviákat és nem a nehéz, nem egyszer megalázó munkák árán őrizik azokat, vagy nem vállalják a dugdosás kockázatait, majd Anyám nem vesz részt az átmentés visszatérő izgalmaiban, ez a múzeum nem állana. Ha arra gondolok, mekkora boldogság lenne számára mindezt látni, mindannyiszor az az érzésem van, hogy ez mégis így van, sőt a létrejöttében máig és a jelenben is működő köze lehet.

Egyre gyengülő szíve aztán feladja a hosszú küzdelmet és két nappal 94. születésnapja előtt, 1994. január 9-én, reggel felkelvén összeesik és meghal.

SZOMORÚ KÉP A 94. BETÖLTÉSE ÉS A HALÁLA ELŐTTI NAPOKBAN

**A KOLOZSVÁRI SZÖVÉRDI SZÁSZ KRIPTA
A HÁZSONGÁRDBAN**

**A HÁZSONGÁRDBAN IS FELVÉSETTÜK
A SZÁSZ KRIPTA MÁRVÁNYLAPJÁRA**

A kolozsvári Szász-kriptát addig háromszor dúlták fel és szórták szét a csontokat. Ezért félt oda temetkezni és végakarata szerint ismerősök közt a Farkasréten, a művész parcellában kívánt megpihenni. Azonban a márványtáblára Kolozsváron is felírtuk egy (H) jelzéssel kiegészítve.

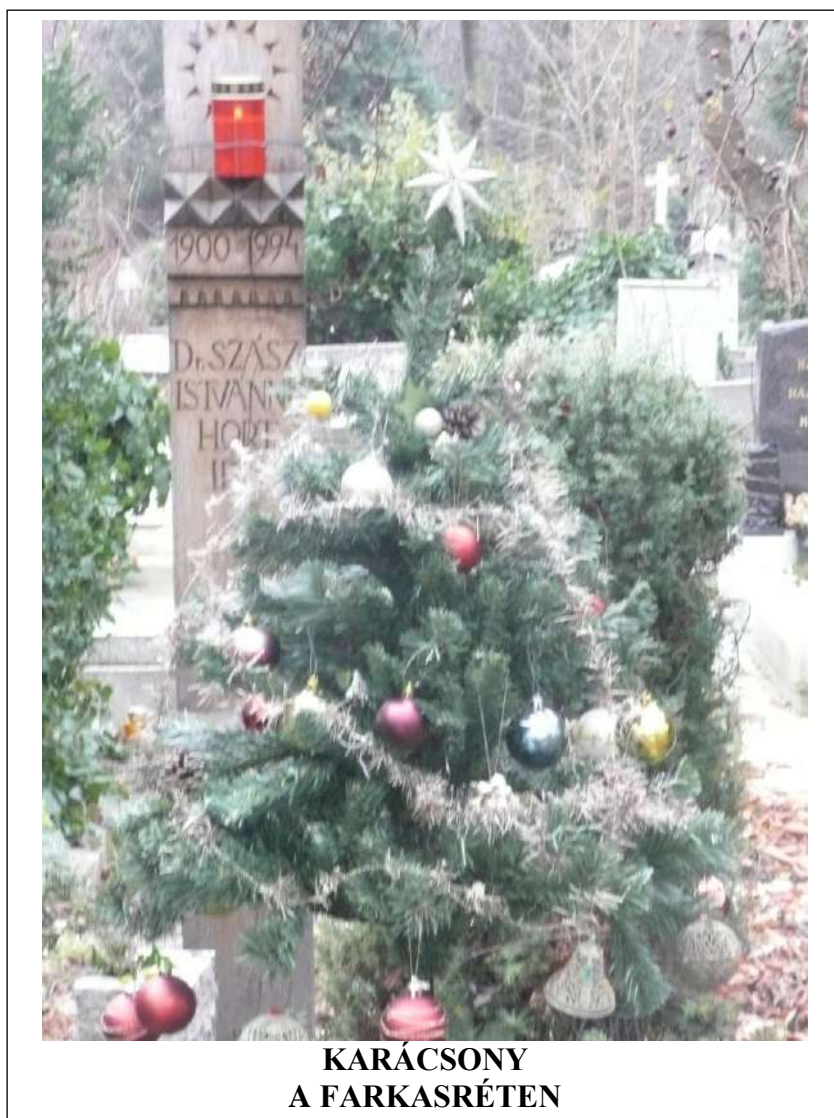
Hort Idy, az egykori színművésznő tehát egykor volt színésztársak közelébe kapott sírhelyet. Mint a legendás Janovics-féle társulat utoljára eltávozott tagját, a televízió nyilvánossága mellett és nagy részvétel temették el. A rádióban Sebiánszky János emlékezett rá.

A sírhelyet Péterfy László szobrászművész barátom hathatós irányítása alatt általam faragott kopjafa őrizi.

A FARKASRÉTI TEMETÉS

Nemes Nagy Ágnes, Nagy László, Honthy Hanna meg az utóbb közelébe költözött barát, Páskándy Géza és más jó szomszédok társaságában folytathatja soha nem szűnő beszélgetéseit a magyar nemzet és Erdély sorsáról.

Valahányszor látogatók vagy csoportok érkeznek a múzeum-lakásba, vele együtt járjuk körbe a tárgyakat, és mesélem el a rajtuk keresztül is megszólaló történeteket.

Ahogy azt gyakran mondják „egy gyenge nő”, olyan hatalmas hit vezérelte lelki erőről tett tanúbizonyságot, olyan példát mutatott a történelem által újra meg újra a nemzet s egyben személyesen eléje állított nehézségek leküzdésében, amelyet szükséges bemutatni. Különösen fontos ez most, amikor egészen más formában, de még veszedelmesebben jelentkeznek a megmaradásunkat is fenyegető támadások.

Ez a példa a legfontosabbat erősíti, azt, ami a legnagyobb erőt jelenthet minden gondban: a nemzettudatot.

Biztos vagyok benne, hogy velem együtt reméli, ezzel is sikerül hozzájárulni ehhez a benne és felmenőiben oly erős és erősítő belső erőtartalékhoz.

ÍGY EMLÉKEZZÜNK RÁ